

Izvorni naučni rad
UDK 811.163.1:003.349.1/2
821.163.42-6.09“18“

Vera BLAŽEVIĆ-KREZIĆ (Osijek)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet
vblazevic1@ffos.hr

ĆIRILOMETODSKE TEME U PREPISCI BARSKOGA NADBISKUPA ŠIMUNA MILINOVIĆA I HRVATSKOGA GLAGOLJAŠA DRAGUTINA ANTUNA PARČIĆA

Radom se prikazuje i obrađuje 26 pisama koja su barski nadbiskup Šimun Milinović i hrvatski glagoljaš i jezikoslovac Dragutin Antun Parčić razmjenjivali između 1887. i 1895. godine. Pisma su svojina javnosti uglavnom nepoznatoga dijela Parčićeve ostavštine koji je pohranjen u Arhivu Provincije franjevac trećoredaca glagoljaša na Ksaveru u Zagrebu. Naglašene su ćirilometodske teme njihove korespondencije, u prvome redu argumenti filološke snage koji problematiziraju odabir jezika i pisma temeljne (staro)slavenske liturgijske knjige – *Misala*. Podupiru se također ranijim filološkim i historiografskim istraživanjima naznačena pitanja mjesta otiskivanja *Misala*, njegove cenzure, pribavljanja dozvole za tisak kao i (ne)prilika koje su pratile čitav posao otiskivanja temeljne liturgijske knjige. Prikazano se arhivsko gradivo ocjenjuje kao vrijedan prinos boljem poznavanju hrvatske *Cyrillomethodiane*, ali i hrvatsko-crnogorskih književno-jezičnih i kulturno-političkih odnosa u drugoj polovici 19. stoljeća.

Ključne riječi: *hrvatska Cyrillomethodiana, 19. stoljeće, Šimun Milinović, Dragutin Antun Parčić, Misal, crkvenoslavenski jezik, glagoljica, ćirilica*

1. UVODNO: HRVATSKO-CRNOGORSKA ĆIRILOMETODSKA SPONA

U okviru hrvatske ćirilometodske znanosti i pokreta sasvim je jasno izražen zadatak obnove (hrvatskih) crkvenoslavenskih liturgijskih knjiga te njihovoga eventualnoga proširenja na čitav južnoslavenski prostor kojemu bi (staro)slavenska liturgija poslužila kao poluga zbližavanja konfesionalno

razjedinjene „slavenske braće“ (Dartel, 1984: 57–60), a u konačnici nedvojbeno pridonijela i sjedinjenju istočne i zapadne Crkve (Lukić, 2005: 22–23). Utemeljitelji hrvatske *Cyrrillomethodiane* – đakovački i srijemski biskup Josip Juraj Strossmayer i njegov najbliži suradnik Franjo Rački – na projektu su obnove ćirilometodske baštine u drugoj polovici 19. stoljeća imali mnoge suradnike, među svećenicima i filolozima one koji su se istaknuli radom u Odboru u izradbu glagoljskih liturgijskih knjiga (1867/1868), poglavito Dragutina Antuna Parčića i Ivana Berčića, uz njih i slovačkoga slavista Martina Hattalu, pa Vatroslava Jagića, Đuru Daničića i Mihovila Pavlinovića (Lukić, 2012: 322; Blažević-Krezić, 2024: 147), dok su među biskupima i nadbiskupima svoj obol davali *prijatelji* (staro)slavenskoga bogoslužja poput senjsko-modruškoga biskupa (kasnijega zagrebačkoga nadbiskupa) Jurja Posilovića¹ ili pak barskoga nadbiskupa Šimuna Milinovića, čija je uloga u zaštiti crkvenoslavenskoga jezika i glagoljice kao liturgijske povlastice Katoličke Crkve u hrvatskim zemljama i Barskoj nadbiskupiji dobro istražena historiografska i filološka tema (Lukić, 2009a: 65–75; Grižak, 2018: 215–255).

Najvažnije postignuće hrvatske *Cyrrillomethodiane* nedvojbeno je bilo objelodanjivanje *Rimskoga misala slavenskim jezikom*² (Rim, 1893) u redakciji Dragutina Antuna Parčića kojemu suvremena filološka znanost pridružuje oznaku reprezentativnoga spomenika hrvatskoga novocrkvenoslavenskoga jezika s kraja 19. stoljeća (usp. Blažević-Krezić, 2020: 207–208). Budući da su u drugoj polovici 19. stoljeća na snazi bile mnoge zabrane i ograničenja (staro)slavenskoga bogoslužja u hrvatskim biskupijama, biskup Strossmayer je nakon potpisivanja konkordata između Svete Stolice i Crne Gore (18. kolovoza 1886) prepoznao i iskoristio priliku kojom se temeljna liturgijska knjiga iz novije povijesti hrvatskoga glagoljaštva ipak može otisnuti, u prvome redu za katolike Barske nadbiskupije.³ Iako je konkordatom dopuštena uporaba sla-

¹ Uporaba hrvatskoga novocrkvenoslavenskoga glagoljičnoga *Misala*, koji je 1893. u Rimu priredio i otisnuo D. A. Parčić, bila je u hrvatskim biskupijama propisana, ali i ograničena, dekretima rimske Kongregacije za obrede od 13. veljače 1892. i 5. kolovoza 1898. (Fućak, 1975: 144–150). Senjsko-modruški biskup Juraj Posilović u travnju je 1893. izdao uredbu prema kojoj se služba Božja ima provoditi na crkvenoslavenskom jeziku, a kapitularni vikar Franjo Volarić 30. rujna 1893. izdao je uredbu kojom se u Krčkoj biskupiji od 1894. ne dopušta služenje drugim knjigama osim *Parčićevim misalom* (usp. Lukić, 2001: 173–176; Blažević-Krezić, 2020: 71).

² *Rimski Misalъ slavѣnъskimъ ezikomъ presv. G. N. Urbana Papi VIII povелѣnietъ izdanъ* – *Missale Romanum Slavonico idiomate ex Decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum s. Pii V Pontificis Maximi jussu editum Clementis VIII. Urbani VIII et Leonis XII auctoritate recognitum* (Rim, Congr. de Propaganda Fide, 1893; ²1896; ³1905).

³ Korespondencija đakovačkoga biskupa Strossmayera i crnogorskoga knjaza Nikole I. Petrovića Njegoša pruža obilje podataka u vezi s istaknutom problematikom i bila je u tom

venskoga (poslije će se precizirati crkvenoslavenskoga) jezika u liturgiji Barske nadbiskupije, papinski nuncij u Beču A. Galimberti pismom je upućenim cislitavskim biskupima i zadarskom nadbiskupu (12. svibnja 1887) požurio zauzdati odobrenje dano Crnoj Gori potvrdivši da se ono ne smije prenositi na hrvatske biskupije pod kapom Austro-Ugarske Monarhije (Fućak, 1975: 138). Najprije je odlučeno da će se crkvenoslavenske liturgijske knjige, potrebne Barskoj nadbiskupiji, otisnuti građanskom ćirilicom, međutim naknadnim je kodificiranjem od 15. ožujka 1890. papa Lav XIII. odlučio da se crkvenoslavenske liturgijske knjige imaju otisnuti glagoljicom (kako stoji u već spomenutim dekretima rimske Kongregacije za obrede iz 1892. i 1898. godine).

Budući da je crkvenoslavenski *Misal* namijenjen katolicima Barske nadbiskupije zahtijevao involviranost ćirilometodijanaca kojih se ta problematika izravno ticala – barskoga nadbiskupa Šimuna Milinovića⁴ s jedne i Dragutina Antuna Parčića⁵ s druge strane – ovim se prilogom obrađuju ćirilo-

ključu opetovano obrađivana, no najsustavnije u knjizi Milorada Nikčevića *Josip Juraj Strossmayer i Nikola I. Petrović Njegoš – U duhovnim prostorima Crne Gore/Boke kotorske* iz 2009. godine (usp. Lukić, 2012: 318–319).

⁴ Fra Šimuna Milinovića (Opanci kraj Lovreća u Dalmaciji, 24. veljače 1835 – Bar, 24. ožujka 1910) kao ćirilometodijanca profilirala je Milica Lukić (2009a: 65–75), tragom onoga što je ranije zapisao Josip Bratulić (1987/1988: 165–176), istaknuvši kako je u Beču primio, uz bogoslovsku, i izobrazbu iz povijesti i zemljopisa ali, što je za vizuru ovoga priloga zanimljivo, i slavistike koju je slušao kod glasovitoga F. Miklošiča na Bečkom sveučilištu (njega kao savjetnika u jezično-pismovnim *misalskim* pitanjima spominje u pismu D. A. Parčiću od 17. svibnja 1887). Svoje zanimanje za staroslavenski jezik i glagoljicu iskazuje i prije negoli je postao barskim nadbiskupom (1886). Milica Lukić pobrojila je gotovo 40 ćirilometodskih tekstova koje je samo tijekom 1880. godine objelodanio u *Katoličkoj Dalmaciji* čiji je vlasnik i urednik bio don Ivo Prodan. Za isto je crkveno glasilo priredio popis svih glagoljaških župa u Dalmaciji te onih u kojima se svećenici djelomice služe čistim hrvatskim jezikom. Spomenuti su tekstovi najzad pretočeni u knjigu *Crte o slovenskoj liturgiji. Preštampano iz Katoličke Dalmacije. Na uspomenu tisućnog goda glagoljice* (Zadar, 1880) koja je imala važnu ulogu u „borbi za glagoljicu“ što je u hrvatskim, napose dalmatinskim, biskupijama zapodjenuta i vođena krajem 19. te početkom 20. stoljeća. Kako ga je na poticaj biskupa Strossmayera papa Lav XIII. imenovao barskim nadbiskupom, doznaje se iz studija Milorada Nikčevića (1995, 1999, prema Nikčević, 2009: 9–64) koji je analizirao arhivsku građu crnogorskih i hrvatskih arhiva i raščlanio pitanja konkordata između Svete Stolice i Crne Gore, odnosno uvođenje *Parčićeva misala*, tj. crkvenoslavensko-glagoljične liturgije u Barsku nadbiskupiju. Iako se te dužnosti i službe nerado prihvatio, barskim nadbiskupom ostaje pune 24 godine tijekom kojih „udara novo poglavlje na međudržavnom i crkvenom planu te na unapređivanju kulture i uspostavljanju čvrste suradnje između crnogorske vlade i papinske kurije“ (Nikčević, 2002: 78; prema Lukić, 2009a: 73).

⁵ Dragutin Antun Parčić (Vrbnik na Krku, 26. svibnja 1832 – Rim, 25. prosinca 1902) od godine 1841. bio je franjevac trećoredac glagoljaš. Školovao se u zadarskoj gimnaziji (1843–1851), a u zadarskom sjemeništu studirao je bogoslovje (1851–1855). U Glavotoku je položio svečane zavjete s redovničkim imenom Dragutin ili Karlo (1854), a mladu je misu služio u Prvić Luci na otoku Prviću (1855). Radio je kao profesor hrvatskoga jezika i

metodske teme njihove neobjavljene korespondencije koja se čuva u Arhivu Provincije franjevac trećoredaca glagoljaša na Ksaveru u Zagrebu (usp. Kuhar, 2015: 66). Njemu pripadan segment ostavštine Dragutina Antuna Parčića baštini, među ostalim, 21 pismo koje mu Šimun Milinović upućuje između 1887. i 1895. godine, upotpunjeno s čak pet Parčićevih otpisa iz 1888, 1890, 1892. i 1895. godine.⁶

Iako je teme Milinovićeve i Parčićeve prepiske moguće tumačiti iz nekoliko disciplinskih uglova, ovdje se pozornost svraća na filološke aspekte pripreme temeljne crkvenoslavenske liturgijske knjige (*Misala*): odabir jezika i, u vezi s čime se žustro raspravljalo, pisma kojim se ta knjiga ima otisnuti. Svojinom je njihovih pisama i isticanje potrebe sastavljanja i otiskivanja *Časoslova* i *Rituala*, ali i pomoćnih liturgijskih priručnika kojima se ne samo olakšava služenje novim liturgijskim knjigama nego i stabilizira norma hrvatskoga novocrkvenoslavenskoga jezika, za što su neizostavni pristupi povijesne sociolingvistike i percepcijskoga jezikoslovlja (dijalektologije) (usp. Conde-Silvestre i Hernández-Campoy, 2012: 1–2; Preston, 1999: 23–40).

matematike na zadarskoj realnoj gimnaziji, a iskazao se svojom leksikografskom i gramatikografskom djelatnošću: *Grammatica della lingua slava (illirica), compilata da P. Carlo A. Parčić del III. Ord. Di S. Francesco* (Zadar, 1873, 1878), njegov *Rječnik ilirsko (slovin-ski)-talijanski* (Zadar, 1858) i *Rječnik talijansko-slovin-ski (hrvatski)* (Zadar, 1868) doživjeli su više izdanja. Od godine 1864/1865. počinje se zanimati za projekt novih (glagoljskih) liturgijskih knjiga, posebice *Misala*. Između 1866. i 1871. u nekoliko navrata zatražuje eksklaustraciju priželjkujući postati profesorom staroslavenskoga jezika na zadarskoj bogosloviji. Razočaran odbijenicama, osamljuje se u glavotočkom samostanu i otvara tiskaru *Serafinski tisak* (1871–1876). Godine 1876. – zahvaljujući biskupu J. J. Strossmayeru – napušta franjevački treći red i postaje kanonikom Zavoda sv. Jeronima u Rimu. Njegovo rimsko razdoblje (1876–1902) najvećim je dijelom posvećeno glagoljaškoj *misalskoj* misiji, a obilježeno je bogatom izdavačkom djelatnošću: npr. rasprava *Za obstanak glagoljice* 1882; *Rimski misal slavenskim jezikom* 1893, 1896; *Rimski ritual* 1893, *Mali azbukvar* 1894, treće izdanje *Rječnika hrvatsko-talijanskoga* 1901. itd. (usp. Vranić, 2017: 11–45). Pratila ga je oznaka konzervativnoga ćirilometodijanca koji se ustrajno zalagao za „našu starinu, našu svetinju“, odnosno glagoljično pismo i hrvatski crkvenoslavenski jezik u liturgijskim knjigama. Kadšto mu se zamjerala uporaba „nečitljive glagoljice i primitivnoga pravopisa“ kao i ustrajanje na morfološke, sintaktičke i leksičke arhaiziranju (Blažević-Krezić, 2020: 86).

⁶ Uvid u arhivsko gradivo realiziran je dozvolom i ljubaznošću fra Branka Lovrića, provincijala (i mons. Ive Martinovića, bivšega provincijala); fra Jurice Galića, gvardijana Samostana sv. Franje Ksaverskoga u Zagrebu (i fra Zvonimira Brusača, bivšega gvardijana Samostana sv. Franje Ksaverskoga u Zagrebu); te fra Mirka Miškovića, samostanskoga vijećnika, odgojitelja bogoslova i postulanata, provincijskoga vijećnika i tajnika. Pisma se u prilogu na kraju rada donose u prijepisu.

2. CRKVENOSLAVENSKI JEZIK I PISMO SLAVENSKIH LITURGIJSKIH KNJIGA U PREPISCI MILINOVIĆ – PARČIĆ

2.1. Glagoljica i/ili ćirilica (građanska ili crkvena)

U pismu od 24. travnja 1887. Šimun Milinović Dragutina Antuna Parčića obavještava kako je papa Lav XIII. dozvolio uporabu crkvenoslavenskoga jezika u rimokatoličkoj liturgiji na prostoru Barske nadbiskupije, što je u skladu s otprije poznatim i u recentnoj povijesno-filološkoj literaturi primjerno obrađenim pitanjem uvođenja crkvenoslavenskoga jezika u liturgiju crnogorskih katolika tek nakon potpisanoga konkordata iz 1886. (usp. Nikčević, 2009; Lukić, 2009a; Lukić, 2009b; Lukić, 2011; Grijak, 2018 i dr.). Iz teksta se konkordata nije, naime, dalo razaznati na što se točno odnosi izraz „en langue slave“ („slovenski jezik“) (usp. Nikčević, 2009: 214–215) pa je, na poticaj biskupa Strossmayera, kneza Nikole I. Petrovića-Njegoša i nadbiskupa Šimuna Milinovića, pokrenuto raspisivanje posebnoga kodicila kojim se Barskoj nadbiskupiji dopušta uporaba crkvenoslavenskoga jezika u bogoslužju. Sveta Stolica objavila ga je 29. ožujka 1887. (usp. Jovović, 2005: 194–196).

Milinovićevo je oduševljenje, potaknuto spomenutim odobrenjem crkvenoslavenskoga jezika u liturgiji, prizemljeno viješću da se nove slavenske liturgijske knjige ne kane otisnuti glagoljicom, nego građanskom ćirilicom, na što su članovi Odbora za izradbu liturgijskih knjiga, a navlastito Parčić, bili primorani, o čemu je također iscrpno pisala i hrvatska filološka i povijesna znatnost (usp. Velčić, 1993: 121–142; Damjanović, 2008: 365–372; Lukić i Pilj Tomić, 2010: 75–107; Lukić, 2012: 317–337; Blažević-Krezić, 2024: 143–169).

Ćiriličnu inačicu crkvenoslavenskoga *Misala* u ozbiljno su razmatranje tih godina dovodili čak i ćirilometodski *oci* – biskup Strossmayer i Franjo Rački (još od 1882, tj. 1883. godine, usp. Šišić, 1930: 110) – a nakon potpisivanja konkordata između Svete Stolice i Crne Gore, ćirilična će opcija glagoljičnoj najprije oduzimati primat, iako su se glagoljici kao najboljem izboru sve vrijeme priklanjala obojica sudionika istraživane korespondencije – i nadbiskup Š. Milinović i D. A. Parčić. Godine 1887. raspravljajući se fokus – na poticaj Cesarea Tondinija⁷ – usmjerava na građansku ćirilicu koju je valjalo odabrati umjesto stare crkvene. Iako su filološki autoriteti akcije – I.

⁷ Cesare Tondini de Quarenghi (1839–1907) bio je katolički talijanski svećenik poznat po promoviranju jedinstva istočne i zapadne Crkve. Dopisivao se s biskupom Strossmayerom u vezi s položajem i uređenjem Katoličke Crkve u Srbiji (usp. Priante i Slišković, 2016: 284). Njegovo je djelovanje u Srbiji izazvalo negativne reakcije Austro-Ugarske Monarhije, ali i srpskih vlasti, pa se Strossmayerovim zalaganjem posvećuje konkordatu između Svete Stolice i Crne Gore, a njime se pak godine 1886. uređuje i pitanje (staro)slavenskoga jezika u liturgiji (usp. Velčić, 1993: 129; Jovović, 2005: 177; Nikčević, 2009: 47–53 i dr.).

Črnčić, D. A. Parčić i V. Jagić – odredili pojedinosti kojima će se građanska ćirilica⁸ bez poteškoća prilagoditi (novo)crkvenoslavenskim jezičnim zahtjevima (usp. Soldo, 1990: 177; Blažević-Krezić, 2020: 77–79; Blažević-Krezić, 2024: 156–157), očigledno je da se crnogorska strana s tim odabirom nikako nije mogla pomiriti te da su i knez Nikola I. i njegov kancelar J. Sundečić, a – iz ovih pisama vidimo – i barski nadbiskup Š. Milinović svesrdno podržavali crkvenu ćirilicu kao „poćudniju“ starom jeziku liturgijskih knjiga, a i bližu pravoslavnim Slavenima (kako Rusima tako i svim južnoslavenskim pravoslavicima – stoji u Milinovićevu pismu Parčiću od 17. svibnja 1887). Korespondencija biskupa Strossmayera i Franje Račkoga odaje da su i oni s Crnogorcima složni bili u pogledu preferiranja crkvene ćirilice (Šišić, 1930: 306), pa su se Vatroslav Jagić i Dragutin Antun Parčić morali prilagoditi mišljenju većine (8. lipnja 1887, usp. Blažević-Krezić, 2024: 168–169). U pismu koje Milinović 9. srpnja 1887. upućuje Parčiću čitamo kako je C. Tondini pogrešno prenio Milinovićeve stavove o ćirilici istaknuvši da joj se barski nadbiskup ipak priklanjao, što nije bilo točno. Ne želeći usporavati proces izdavanja novih crkvenoslavenskih liturgijskih knjiga, Milinović je – i to samo ako Rim ne odobrava glagoljicu – kompromisno pristajao na ćirilicu, ali nikako na građansku, nego samo na crkvenu.

U čitavoj problematici nazire se Milinovićev pomirljiv i filološki osviješten stav prema kojemu pismo nije presudno⁹ da se održi ono glavno, tj. „staroslovenština“. Parčićev *Rimski misal slavenskim jezikom* najzad je godine 1893. u cijelosti otisnut glagoljičnim slovima, ponajprije za vjernike Barske nadbiskupije, a prema odluci pape Lava XIII. izraženoj već spomenutim kodificiranjem od 15. ožujka 1890. (usp. Blažević-Krezić, 2020: 76). Barski nadbiskup u pismu Parčiću 7. travnja 1889. bilježi da je upoznat s promjenom odluke, tj. da mu je Sundečić dojavio kako će Parčić dopustiti da se *Misal* tiska samo i isključivo glagoljicom. Na drugom mjestu priznaje da nije bilo lako kneza nagovoriti na glagoljicu („trebalo mi je velike okretnosti i taktike dok sam

⁸ Parčić je u takvoj ćiriličnoj grafiji priredio pokusni otisak (ulomak, list) *Misala* o kojemu se Milinović u korespondenciji nepovoljno izražava. Iako priznaje da nije stručnjak, s praktičnoga Milinovićeva gledišta takav se uzorak ne čita lako i stoga ne zadovoljava. Na kraju pomirljivo priznaje kako shvaća da se nije moglo drugačije (pismo od 9. srpnja 1887). Pokusni je ćirilični list *Misala* Parčić 30. svibnja 1887. poslao i Vatroslavu Jagiću (usp. Blažević-Krezić, 2024: 156–157).

⁹ Svojedobno je biskup Strossmayer Parčiću prigovorio što zastupa stav da se „bitnost slavenske liturgije sastoji u slovima“ (usp. Blažević-Krezić, 2020: 61). Tako se izrazio u pismu koje mu je uputio 6. ožujka 1883, kada se raspravljalo o zahtjevima latinične transkripcije *Misala*, iznesenima 1882. u *Spomenici* dalmatinskih svećenika predvođenih Franom Bulićem i Ivanom Danilom, na koja je – u obranu glagoljice – Parčić odgovorio tekstom *Za obstanak glagoljice* (otisnutim u *Katoličkoj Dalmaciji* 1882, ali i u separatu istoga naslova).

Knjaza za glagoljicu sklonio“, pismo od 21. lipnja 1890). Ćirilici su se na kraju usprotivile i austro-ugarska i ruska diplomacija koje su s njom povezivale panslavističku i austroslavističku propagandu, odnosno katolički prozelitizam (usp. Soldo, 1990: 179; Lukić, 2009a: 72; Jovović, 2012: 163–164; Grijak, 2018: 225; Blažević-Krezić, 2020: 60, 79).

2.2 Mjesto otiskivanja *Misala* (Bar, Cetinje, Zagreb ili Rim)

Nadalje, u pismima koja nadbiskup Milinović upućuje Dragutinu Antunu Parčiću razmatra se moguće mjesto otiskivanja *Misala*, polazišne liturgijske knjige za kojom će crnogorski katolici trebati ostale (*Časoslov* i *Obrednik*), dodaje Š. Milinović. Još od prvoga pisma Parčiću – upućenoga 24. travnja 1887. – Milinović prepoznaje „da bi se *Misali* najbolje i najjeftinije tiskali u Zagrebu“, i dodaje da to treba činiti pod Parčićevom paskom, a tako je pisao i biskupu Strossmayeru u korespondenciji koju je interpretirao Zoran Grijak (2018: 224).¹⁰

Crnogorski knez Nikola I. najprije je tiskanje *Misala* htio upriličiti u Baru, no ono se zbog određenih zapreka, koje Milinović Parčiću spominje u pismu od 30. svibnja 1888, nije moglo provesti. Knez je u Cetinju prepoznao alternativno mjesto otiskivanja *Misala*, s čime se Milinović složio, a u planu je bilo onamo dovesti Parčića kao voditelja tiskarsko-korekturnih poslova. Knez je također priželjkivao da se *Misal* otisne do njegova rođendana te 1888. godine, što je prema prosudbi obojice korespondenata – Parčića i Milinovića – nažalost bilo nemoguće realizirati. Nakon Strossmayerova pisma i Milinovićeve nagovora knez se ipak odlučuje za Zagreb te za otiskivanje *Misala* u crkvenoj ćirilici.

U pismu koje Milinović Parčiću šalje 18. svibnja 1889. još jednom se u vezi s tiskanjem *Misala* spominje Zagreb. Međutim, pismom koje Parčiću šalje 7. travnja 1889. Milinović otkriva da se u vezi s mjestom otiskivanja *Misala* knez iznova predomislio (vjerojatno potaknut Sundečićevim prijedlozima) te da se umjesto Zagreba, za koji ga je Milinović 1888. jedva oraspoložio, iznova predlaže Cetinje. Iako je Milinović držao da je Zagreb praktičniji i povoljniji za tisak, knezu se nije htio suprotstavljati, a tako je pisao i biskupu Strossmayeru (usp. Grijak, 2018: 224).

¹⁰ Biskup Strossmayer o tome je 13. lipnja 1888. pisao Franji Račkom: „Milinović dolazi sam početkom srpnja u Zagreb. Lako sa se i ja tu s njim sastanem. On je pisao Parčiću, da odmah odilazi u Zagreb.“ (Šišić, 1930: 372, v. i Soldo, 1990: 178). Na drugom mjestu – u pismu od 22. srpnja 1888. – Rački Strossmayeru otpisuje da je manje važno gdje će knjiga otisnuti te da je presudno osigurati cenzuru *Misala*, a potom i dozvolu za tisak: „Stvar je u sebi indiferentna, gdje da se tiska. Sada je prvo, da se cenzura crkvena obavi i zadobije *imprimatur*. Ja sam mislio, da je to već odavna obavljeno.“ (Šišić, 1931: 3).

Kako je na kraju odlučeno da se uvažuje drevne odredbe Tridentskoga koncila prema kojima se katolički liturgijski tisak centralizira u Rimu (usp. Nikčević, 2009: 120), u korespondenciji Milinović – Parčić nije posebno naznačeno.

2.3. Cenzura *Misala* i upućivanje u tisak

Milinović se u pismima Parčiću često žali na odugovlačenje s cenzurom (korekturom) *Misala* koja se knezu Nikoli I. još više zamjerila. Slično je poslije bilo i s tiskanjem temeljne liturgijske knjige koje „sbog maloće i nevještnosti slagara idje odveć sporo“ (v. Milinovićovo pismo Parčiću, 22. srpnja 1891). Poznato je da se „komisija za cenzuru“ *Misala* sastojala od nekoliko članova: Ivana Črnčića, Dragutina A. Parčića, fra Euzebija Fermendžina te, kao predsjednika, lavovskoga metropolita Silvestra Sembratovića (Soldo, 1990: 178). Manje je poznato da im je fra Stjepan Ivančić,¹¹ odlukom Š. Milinovića i na Parčićev poticaj, pomagao s dijelom završnih poslova, vjerojatno zauzimajući Črnčićovo mjesto u spomenutoj komisiji (Blažević-Krezić, 2020: 31). Iz pisma koje je 1890. Š. Milinović uputio kardinalu i državnomu tajniku Rimske kurije M. Rampolli čitamo kako su završni poslovi priređivanja *Misala* za tisak u cijelosti povjereni Dragutinu Antunu Parčiću (naslov „apostolskoga protonotara *ad instar*“), što 21. lipnja 1890. Milinović navodi u pismu Parčiću, a Parčić pak u pismu njemu upućenom 14. studenoga 1895.¹²

Neprijatelji crkvenoslavenskoga – zapravo ćirilometodskoga – projekta prepoznavali su se na svakom koraku, kako pri Svetoj Stolici te u ruskoj i austro-ugarskoj diplomaciji tako i među domaćim biskupima koji su se radije priklanjali liturgiji na latinskom jeziku i/ili šćavetu, tj. latiničnim pismom i narodnim jezikom oblikovanim (para)liturgijskim knjigama. Iz pisama koja Milinović upućuje Parčiću, a i iz sačuvanih Parčićevih otpisa, do izražaja počesto dolaze spomenute bojazni i stvarne ugroze (primjerice nesuradljivoga Poljaka M. H. Ledóchowskoga, prefekta Kongregacije Propagande¹³ koji se spominje

¹¹ U prepisci Milinović – Parčić Stjepan Ivančić spominje se na dva mjesta: u Milinovićevu pismu od 21. lipnja 1890. („iztaknuo sam da pod nipošto nepovjeravaje se uprava štampe i korekture *Misala* do tebe samoga i O. Ivančića“) te u Parčićevu pismu od 10. travnja 1892. u kojem se čita da mu Ivančić više nije mogao pomagati s „tiskarskim poizpravljanjem“ („moj pomoćnik Ivančić udaljen je iz Rima, i tako moram sve sam“).

¹² Papa Lav XIII. odlikovao ga je zlatnom medaljom *Pro Ecclesia et Pontifice* (Gostl, 1998: 40, usp. i Jovović, 2012: 165).

¹³ Izdavanje crkvenoslavenskih liturgijskih u knjiga u Rimu je – uz Kongregaciju za obrede – motrila Sveta kongregacija za širenje vjere ili Zbor za širenje vjere (*Sacra Congregatio de Propaganda Fide*, 1622). U tekstu se sreću i skraćeni izrazi (*Kongregacija*, *Propaganda*, *Zbor*) koji se odnose na tu kongregaciju i njezinu tiskaru – *Typographia Polyglotta* – osnovanu 1626. godine.

u Milinovićevu pismu od 11. veljače 1892. te u Parčićevu otpisu od 10. travnja 1892). I austro-ugarskoj i ruskoj diplomaciji odgovaralo je ne samo osujetiti otiskivanje *Misala* ćirilicom nego i, kada se najzad pristalo na glagoljicu, maksimalno usporiti poslove cenzure *Misala* i pribavljanja dozvole za tisak pri Kongregaciji za obrede i Kongregaciji Propagande,¹⁴ o čemu Parčić s neskrivenim razočaranjem piše Milinoviću u pismu od 29. lipnja 1890.¹⁵

Otprije je poznato da se na udaru crkvenoslavenskih neprijatelja našla i naklada prvoga izdanja *Parčićeva misala* iz 1893. Budući da je otisnuto samo 300-tinjak „na vatru“ raznesenih primjeraka (usp. Soldo, 1990: 181; Nazor, 1993: 108), brzo je trebalo misliti na pripremu drugoga izdanja, također pod opterećenjem koje donose anonimne pritužbe na netočnosti u prijevodu te na heretične (*antidogmatske*) sadržaje u *Parčićevu misalu* (tobože o Blaženoj Djevici Mariji i Sv. Trojstvu), iza kojih vjerojatno stoji porečki i pulski biskup Giovanni Battista Flapp, notorni progonitelj (staro)slavenske liturgije na području svoje dijeceze. Pitanja naklade i pripreme drugoga izdanja također su dijelom Milinovićeve i Parčićeve prepiske, a zastupaju ih Milinovićevo pismo od 8. siječnja 1891. te Parčićevo od 14. studenoga 1895.

Diskutiralo se i o broju primjeraka koji imaju pripasti Barskoj nadbiskupiji u odnosu na one upućene hrvatskim glagoljaškim biskupijama (Nazor, 1993: 110), a jedan, tj. dva potpisana – zalaganjem Šimuna Milinovića – papa Lav XIII. poslao je crnogorskom knezu Nikoli I. i ruskom caru Aleksandru III. te je preko državnoga tajnika Svete Stolice kardinala Mariana Rampolle jedan primjerak poslan i ministru vanjskih poslova (Soldo, 1990: 181; Nikčević, 2009: 56, 94, 120; Lukić, 2009a: 74).¹⁶ Uporaba netom otisnute temeljne

¹⁴ U prepisci se opetovano spominju imena državnoga tajnika Svete Stolice kardinala Mariana Rampolle del Tindara, potom kardinala Domenica Bartolinija, inače poklonika Slavena i slavenske liturgije koji je Svetoj braći posvetio knjigu (*Uspomene povjestno-kritično-arheološki* o *Ss. Cirilu i Metodu*, Rim, 1881, u hrvatskom prijevodu Ivana Danila objavljena 1885, usp. Lukić, 2009b: 169), pa kardinala Giovannija Simeonija, također i prefekta Kongregacije za širenje vjere, te Serafina Vanutellija, apostolskoga nuncija u Beču, i drugih.

¹⁵ Parčić je svoj rukopis – „za dobro Crkve“ – nakon konkordata upućenima dao na raspolaganje, ne očekujući nagrade ili plaće (usp. Soldo, 1990: 177), tj. tražeći samo da ostane uključen u poslove cenzure i tiskanja. Kako se s time odugovlačilo, htio je povući svoj rukopis i obustaviti suradnju: „Meni ne preostaje drugo nego popitati natrag svoju radnju, a to preko Propagande, kojoj sam ju bio izručio; želim ću, ako pristanu na to, neka rukopis zavežu i zapečate uz izjavu da je bio pregledan, pak tako da ostane kod mene dok se bolja vremena pojave, ili makar da ga sa mnom i nestane sa ovoga svijeta.“ (Parčićevo pismo Milinoviću, 29. lipnja 1890). Milinović ga je pozivao na strpljenje i razboritost navodeći kako se o svim „protivštinama koje su se pokazale za štampanje Misala“ ne smije u pismima ni očitovati. Na drugome mjestu bilježi kako mu se pisma „što jih na Propagandu i Vatikan šalje[m], otvaraju na austrijanskim poštam“ (Milinovićevo pismo Parčiću od 6. ožujka 1889).

¹⁶ Ti se primjerci u Crnoj Gori nažalost nisu sačuvali (Nikčević, 2009: 120). Raspolaze se zato dvama primjercima *Misala* – starijim iz 1893. i mlađim iz 1905. godine – sačuvanima u

crkvenoslavenske liturgijske knjige u Crnoj je Gori nastupila 1. siječnja 1895. kada je barski nadbiskup Šimun Milinović održao „prvi pontifikal staroslovenski“ (Milinovićevo pismo Parčiću od 4. siječnja 1895, usp. Lukić 2009a: 73–74)¹⁷ otvorivši tako „vrata glagoljici“ u Crnoj Gori kojoj je još od konkordata i stupanja na nadbiskupsku stolicu (1886/1887) priželjkivao aktivan život na području svoje nadbiskupije, iako je ona brojila najviše albanskih i talijanskih katolika koji nisu razumjeli crkvenoslavenski jezik (Jovović, 2005: 177). Još u prvom pismu koje Milinović Parčiću odašilje 24. travnja 1887. barski nadbiskup napominje kako dopustu koji se tiče crkvenoslavenskoga jezika (i glagoljice) u liturgiji svoje nadbiskupije želi da ne bude „samo u sjeni nego da činom postane i ostvari se“.

2.4. Pomoćni novocrkvenoslavenski liturgijski priručnici i ostale liturgijske knjige (*Časoslov, Ritual*)

Poznato je da je *Parčićev misal* i s filološke strane bio „pojav veoma znamenit“ (Rački, 1893: 78–79) te se – primjenom (povijesno)sociolingvističke metodologije (Conde-Silvestre i Hernández-Campoy, 2012: 1–2) – danas tumači da je otisnut hrvatskim novocrkvenoslavenskim jezikom (usp. Blažević-Krezić, 2020: 27). U njega su pak – sastavnicama jezičnoga planiranja – uvrštene i u ravnotežu postavljene odlike hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika prethodnih razdoblja, od najstarijih srednjovjekovnih spomeničkih (liturgijskih) potvrda iz vremena glagoljičnih fragmenata, preko tekstova koji pripadaju zlatnom dobu hrvatskoga glagoljaštva, sve do onih uvrštenih u razdoblje tzv. istočnoslavenizacije (ili ukrajinizacije) hrvatskoglagoljskih liturgijskih tekstova tijekom 17. i 18. stoljeća. Unutarjezična analiza *Parčićeva misala*, koji se drži reprezentativnim hrvatskim novocrkvenoslavenskim tekstom 19. stoljeća, podržala je spoznaje do kojih se dolazi obradom tekstova što oblikuju načela Parčićeve jezične koncepcije i udaraju temelje hrvatskom novocrkvenoslavenskom jezičnom planiranju (planiranju statusa i korpusa,

Župi Škaljari kod Kotora (usp. Vranić, 2017: 24; Lokmer, 2008: 193). Tzv. *Barski misal* ili *Parčićev misal* (v. Vučinić, 2011: 7–8) iz 1905. godine koji je u njihovu posjedu pretiskan je (kao faksimilski primjerak) zahvaljujući biskupu Iliji Janjiću i don Antonu Belanu u Podgorici 2011. godine, a prati ga predgovorna studija Steva Vučinića (*Missale Romanum Slavonico Idiomate*, za izdavača: Marko Čulafić, Dr. Miroslav Marić, Kujević Štamparija – Rožaje, NVO „Ivan Mažuranić“, Fond za manjine Crne Gore, Podgorica, 2011).

¹⁷ „Knjaz je izvanredno bio oduševljen, poslao svoga zamjenika ministra Božu Petrovića, načelnika sa Cetinja, Rieke, Ulcinja, Podgorice itd., i odlična odaslanstva iz sve Crnogore, a da bude bilo liepše vrieme, bio bi došao on i nasljednik. Sve je prošlo najbolje. Moj improvizirani govor, uprav je sve zanio i občarao.“ (Milinovićevo pismo Parčiću, 4. siječnja 1895).

usp. Mićanović, 2006: 23–26; Blažević-Krezić, 2020: 161–162). Izuzmemo li same liturgijske tekstove u kojima je norma primijenjena, ovdje u obzir ulaze pomoćna liturgijska izdanja, točnije priručnici kojima se stabilizira hrvatska novocrkvenoslavenska norma (crkvenoslavenska gramatika, rječnik te slovo-pis s pravopisnim načelima – sve što je Parčić priredio i što je uglavnom, osim *Maloga azbukvara za pravilno i jednolično čitanje glagoljice u novih crkvenih knjigah po hrvatskoj recenziji* iz 1894, ostalo u rukopisu), ali i javna rasprava o jezično-pismovnim pitanjima *Misala* (uopće novih crkvenoslavenskih liturgijskih knjiga) kakva je – primjerice – bila zastupljena u onodobnoj periodici, prvenstveno crkvenim časopisima poput *Katoličkoga lista* (usp. Lukić, 2009b: 149–194). U njima su stavovi ćirilometodijanaca pridruženih Odboru za izradbu novih liturgijskih knjiga, ali i njihovih kritičara s kojima su polemizirali (poput F. Bulića i I. Danila), bili javno obznanjivani, a dodatno su pak obrazlagani i – što može biti zanimljivo istraživanjima percepcijske (pučke) lingvistike (dijalektologije) (Preston, 1999: 23–40) – manje biranim riječima iznošeni u privatnoj korespondenciji, kakva se i ovim radom interpretira.

Takva je kontekstualizacija preduvjet opisu onih dijelova Milinovićeve i Parčićeve prepiske kojima se podcrtava zanimljiv prijedlog uvaženoga filologa Milana Rešetara, tadašnjega profesora u Splitu, a kasnije i Jagićeva nasljednika na slavističkoj katedri u Beču. Rešetar je naime Milinoviću ponudio bez naknade sastaviti kratku crkvenoslavensku gramatiku i rječnik te se obvezao oblikovati *Ritual* i *Časoslov* (što Milinović navodi u pismu upućenom Parčiću 30. svibnja 1888). Imajući u vidu složen proces normiranja hrvatskoga novocrkvenoslavenskoga jezika, a i činjenicu da je već priredio sve potrebne pomoćne liturgijske priručnike, Parčić Milinoviću otpisuje 10. lipnja 1888. i prigovara Rešetarovoj ponudi ističući da „u ostalom bi valjalo da se strogo drži i da bude dosljedan prema ovoj recenziji sadašnjega *Misala*“ te da nije siguran treba li, kako Rešetar nudi, *Ritual* urediti starim jezikom, jer to se čini u novom – „sadašnjem“ – jeziku, upozorava Parčić, tj. prijevodom i prilagodbom rimskoga *Rituala* kakvu su on i Črnčić već pripremili (i to latiničnim slovima,¹⁸ a riječ je o izdanju objelodanjenom godine 1893).¹⁹

¹⁸ Latinična se izdanja spominju i na samom kraju njihove prepiske (Milinović se zalaže za latinični *Časoslov* u pismu od 21. prosinca 1894. jer je latinica „praktičnija i manje obsežna, i čitljivija“), u osvit 20. stoljeća kada se tom pitanju ozbiljno posvećuje novoosnovana Staroslavenska akademija, a u njezino ime ponajprije J. Vajs koji je *Misal* u latiničnoj transkripciji i objelodanio 1927. godine.

¹⁹ Krajem 1890. – kada je *Misal* – u studenom – upućen u tisak koji je trajao sve do kraja siječnja 1893. (Bonefačić, 1903: 23), na što se Parčić osvrće u pismima upućenima Milinoviću (npr. u pismu od 10. travnja 1892. bilježi „dosad imam tiskanih od prilike 56 araka, a još će ih se jedno 40“, a u pismu od 28. prosinca 1892. stoji „još preostaju za tiskanje od prilike tri, četiri arka, što će vjerojatno biti dokončano u sve i po sve najdalje do konca siečnja“)

3. ZAKLJUČAK

Iako je temeljni zadatak 19-stoljetne hrvatske *Cyrrillomethodiane* – pitanje proširenja privilegija uporabe crkvenoslavenske liturgije u hrvatskim (pa i svim južnoslavenskim) zemljama, kao i pribavljanje, tj. sastavljanje potrebnih crkvenoslavenskih liturgijskih knjiga – i historiografski i filološki dobro istraжена tema, još uvijek obiluje neistraženom (i neobjavljenom) arhivskom građom što „otvara putove za nova, iscrpna i zaokružena istraživanja ove problematike“ (Lukić, 2009a: 75).

Prepiska Šimuna Milinovića i Dragutina Antuna Parčića koja je pohranjena u ostavštini potonjega, u Arhivu Provincije franjevac trećoredaca glagoljaša na Ksaveru u Zagrebu, ovdje je prikazana i protumačena kao svojevrsan odgovor na poziv za prikupljanje i obradu ćirilometodske arhivske građe, upućivan u radovima prethodnih istraživača naznačene problematike. Podcrtana su filološka pitanja razvidna u pismima koja su Milinović i Parčić razmjenjivali od 1887. do 1895. godine, ponajprije odabir jezika i pisma *Misala* kao temeljne slavenske liturgijske knjige, a nisu se mogle zaobići ni otprije poznate dvojbe u vezi s mjestom otiskivanja *Misala*, kao ni problem odugovlačenja s poslovima cenzure i otiskivanja *Misala*.

Iako je crkvenoslavenski liturgijski projekt na kojemu su dvojica korespondenata intenzivno surađivala imao nezanemariv doprinos hrvatsko-crnogorskim književno-jezičnim i kulturno-političkim vezama, praktična mu primjena – u Crnoj Gori pogotovo – nije mogla biti zajamčena, što zbog albansko-talijanske katoličke većine u Barskoj nadbiskupiji, kojoj je crkvenoslavenski jezik providen glagoljičnim pismom bio nerazumljiv i stran, što zbog nedovoljne naklade prvoga izdanja koje je u Crnu Goru dospijevalo „na kapaljku“, gotovo kao prokrijumčareno dobro (usp. Nikčević, 2009: 120), a što zbog – vjerojatno i presudnoga – nedostatka naobraženoga glagoljaškoga svećenstva s kojim bi crkvenoslavenska liturgija mogla zaživjeti u narodu.

– Parčić je još uvijek mislio da njegov *Ritual* neće biti otisnut jer je I. Črnčić u tom smislu djelovao na J. Posilovića, a i M. Cepelić u Đakovu već je dovršio sličan zadatak (misli se na *Obrednik Biskupije Bosansko-Djakovačke i Srijemske* iz 1878. godine).

4. IZVORI I LITERATURA

Izvori

Arhiv Provincije franjevac trećoredaca glagoljaša na Ksaveru u Zagrebu:

- pismo Šimuna Milinovića Dragutinu A. Parčiću (24. travnja 1887)
- pismo Šimuna Milinovića Dragutinu A. Parčiću (17. svibnja 1887)
- pismo Šimuna Milinovića Dragutinu A. Parčiću (9. srpnja 1887)
- pismo Šimuna Milinovića Dragutinu A. Parčiću (30. svibnja 1888)
- pismo Šimuna Milinovića Dragutinu A. Parčiću (20. lipnja 1888)
- pismo Šimuna Milinovića Dragutinu A. Parčiću (17. srpnja 1888)
- pismo Šimuna Milinovića Dragutinu A. Parčiću (6. ožujka 1889)
- pismo Šimuna Milinovića Dragutinu A. Parčiću (7. travnja 1889)
- pismo Šimuna Milinovića Dragutinu A. Parčiću (18. svibnja 1889)
- pismo Šimuna Milinovića Dragutinu A. Parčiću (17. lipnja 1889)
- pismo Šimuna Milinovića Dragutinu A. Parčiću (7. kolovoza 1889)
- pismo Šimuna Milinovića Dragutinu A. Parčiću (10. siječnja 1890)
- pismo Šimuna Milinovića Dragutinu A. Parčiću (21. lipnja 1890)
- pismo Šimuna Milinovića Dragutinu A. Parčiću (8. siječnja 1891)
- pismo Šimuna Milinovića Dragutinu A. Parčiću (22. srpnja 1891)
- pismo Šimuna Milinovića Dragutinu A. Parčiću (11. veljače 1892)
- pismo Šimuna Milinovića Dragutinu A. Parčiću (31. ožujka 1892)
- pismo Šimuna Milinovića Dragutinu A. Parčiću (23. prosinca 1892)
- pismo Šimuna Milinovića Dragutinu A. Parčiću (21. prosinca 1894)
- pismo Šimuna Milinovića Dragutinu A. Parčiću (4. siječnja 1895)
- pismo Šimuna Milinovića Dragutinu A. Parčiću (20. prosinca 1895)
- pismo Dragutina A. Parčića Šimunu Milinoviću (10. lipnja 1888)
- pismo Dragutina A. Parčića Šimunu Milinoviću (29. lipnja 1890. / 1. srpnja 1890)
- pismo Dragutina A. Parčića Šimunu Milinoviću (10. travnja 1892)
- pismo Dragutina A. Parčića Šimunu Milinoviću (28. prosinca 1892)
- pismo Dragutina A. Parčića Šimunu Milinoviću (14. studenoga 1895)

Literatura

- Blažević-Krezić, V. (2020). *Književnimi radnjama za Crkvu i Domovinu. O novocrkvenoslavenskome jeziku Parčičeva misala iz 1893*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Blažević-Krezić, V. (2024). „Tko je savjestan, a tko mlitav bio?! Jagićeva spomena vrijedna zapažanja o (hrvatskim) crkvenoslavenskim bogoslužnim knjigama 19. i 20. stoljeća“. *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin (HAZU)*, 35, str. 143–169.
- Bonefačić, Kvirin Klement (1903). *Dragutin A. Parčić*. Krk: Kurykta.
- Bratulić, J. (1987/1988). „Fra Šimun Milinović u krugu hrvatskih ćirilometodskih znanstvenika“. *Kačić*, 19–20, str. 165–176.
- Conde-Silvestre, J. C. & Hernández-Campoy, J. M. (ur.) (2012). *The Handbook of Historical Sociolinguistics*. Chichester: Blackwell Publishing Ltd.
- Damjanović, S. (2008). „Strossmayerova nastojanja oko glagoljskih liturgijskih knjiga“, u: Marijanović, S. (ur.) *Međunarodni znanstveni skup Lik i djelo Josipa Jurja Strossmayera, [Osijek, Đakovo 15. do 17. svibnja 1990.]*, zbornik radova. Osijek: Filozofski fakultet, str. 365–372.
- Fućak, Jerko (1975). *Šest stoljeća hrvatskoga lekcionara*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Gostl, I. (1998). *Dragutin Antun Parčić*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Grijak, Z. (2018). „Korespondencija Šimun Milinović – Josip Juraj Strossmayer kao povijesni izvor“. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 36, str. 215–255.
- Jovović, I. (2005). *Iz prošlosti Dukljansko-barske nadbiskupije*. Bar: Nadbiskupijski ordinarijat – Bar.
- Jovović, I. (2012). *Prilozi za istoriju Barske nadbiskupije*. Bar: Matica crnogorska – Ogranak Bar.
- Kuhar, K. (2015). „Trećoredska glagolitika“. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 47/1, str. 61–68.
- Lokmer, J. (2008). „Tiskane glagoljske liturgijske knjige u fondu Knjižnice Biskupija senjske i modruške u Senju“. *Senjski zbornik*, 35 (1), str. 161–212.
- Lukić, M. & Pilj Tomić, M. (2010). „Staroslavenske liturgijske knjige na hrvatskom nacionalnom prostoru u XIX. stoljeću“. *Lingua Montenegrina*, 3/2 (6), str. 75–107.
- Lukić, M. (2001). „Uvođenje *Parčičeva misala* u Biskupiju senjsko-modrušku (Prema izvješćima Glasnika Biskupija Bosanske i Srijemske)“. *Godišnjak Matice hrvatske Vinkovci*, 18, str. 173–176.

- Lukić, M. (2005). *Ćirilometodska baština u hrvatskom javnom životu 19. stoljeća (Filološki i kulturološki kontekst)*. Doktorska disertacija u strojopisu. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Lukić, M. (2009a). „Uloga Šimuna Milinovića – barskog biskupa glagoljaša u oživljavanju ćirilometodske ideje u drugoj polovici XIX. stoljeća u Crnoj Gori“, u: Nikčević, M. *Josip Juraj Strossmayer i Nikola I. Petrović Njegoš u korespondenciji i dokumentima: u duhovnim prostorima Crne Gore/Boke kotorske*. Osijek: HCDP Croatica-Montenegrina RH – CKD M-M, str. 65–75.
- Lukić, M. (2009b). „O glagoljaštvu i glagolizmu u zagrebačkom Katoličkom listu od 1849. do 1900. godine“. *Lingua Montenegrina*, 2/1 (3), str. 149–194.
- Lukić, M. (2011). „Glagolitica croatica – montenegrina ili o ćirilometodskim vezama hrvatskim i crnogorskim u 19. stoljeću“, u: Lukić, M. & Sabljčić, J. (ur.) *Između dviju domovina: zbornik Milorada Nikčevića (povodom sedamdesete godišnjice života i četrdesetpetogodišnjice znanstvenoga rada)*. Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, str. 577–598.
- Lukić, M. (2012). „Dragutin Antun Parčić i njegov *Rimski misal slaven-skim jezikom* (Rim, 1893) – (u povodu 100. obljetnice Parčićeve smrti i pretiska njegova glagoljskog *Misala* u Crnoj Gori)“. *Lingua Montenegrina*, 5/2 (10), str. 317–337.
- Mićanović, K. (2006). *Hrvatski s naglaskom – standard i jezični varijeteti*. Zagreb: Disput.
- Nazor, A. (1993). „Tragom Parčićeva glagoljskoga Misala“, u: Derossi, J. (ur.) *Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Život i djelo Dragutina A. Parčića (Zadar – Preko, 18. i 19. listopada 1992)*. Zadar: Matica hrvatska – Ogranak Zadar, str. 103–120.
- Nikčević, M. (2009). *Josip Juraj Strossmayer i Nikola I. Petrović Njegoš u korespondenciji i dokumentima: u duhovnim prostorima Crne Gore/Boke kotorske*. Osijek: HCDP Croatica-Montenegrina RH – CKD M-M.
- Preston, D. R. (ur.) (1999). *Handbook of Perceptual Dialectology – Volume I*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Priante, M. & Slišković, S. (2016). *Tondini i Strossmayer – jedinstveni za jedinstvo*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Rački, F. (1903.) „Novo izdanje glagoljskog misala“. *Glasnik Biskupija bosanske i sriemske*, 5, str. 78–79.
- Soldo, A. J. (1990). „Antun Dragutin Parčić i njegov glagoljski misal“. *Slovo: časopis Staroslavenskoga instituta u Zagrebu*, 39–40, str. 167–186.

- Šišić, F. (ur.) 1930. *Korespondencija Rački – Strossmayer: o stogodišnjici rođenja Franje Račkoga. Knjiga 3. (od 5. jan. 1882. do 27. juna 1888).* Zagreb: JAZU.
- Šišić, F. (ur.) 1931. *Korespondencija Rački – Strossmayer: o stogodišnjici rođenja Franje Račkoga. Knjiga 4. (od 2. jula 1888. do 15. februara 1894).* Zagreb: JAZU.
- van Dartel, G. (1984). *Ćirilometodska ideja i svetosavlje.* Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Velčić, F. (1993). „Politički odjeci Parčičevih liturgijskih izdanja“, u: Derossi, J. (ur.) *Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Život i djelo Dragutina A. Parčića (Zadar – Preko 18. i 19. listopada 1992).* Zadar: Matica hrvatska – Ogranak Zadar, str. 121–142.
- Vranić, S. (2017). „Predgovor“, u: Vranić, S. & Badurina, L. (prir.) *Stoljeća hrvatske književnosti. Dragutin Antun Parčić i Marcel Kušar – izabrani radovi i pisma.* Zagreb: Matica hrvatska, str. 11–64.
- Vučinić, S. (2011). „Predgovor – Barski ili Parčičev glagoljski Misal na staroslovenskom jeziku“, u: Kern, I. (prir.) *Римски Мисалъ словѣнскимъ езикомъ пресв. Г. Н. Урбана Папи VIII повелѣниемъ издавъ – Missale Romanum Slavonico idiomate ex Decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum s. Pii V Pontificis Maximi jussu editum Clementis VIII. Urbani VIII et Leonis XII auctoritate recognitum* (Rim, Congr. de Propaganda Fide, 1905). *Pretisak.* Podgorica: NVO „Ivan Mažuranić“ – Fond za manjine Crne Gore, str. 1–10.

Prilog 1. Prijepis pisama Šimuna Milinovića upućenih Dragutinu Antunu Parčiću (21) te pisama Dragutina Antuna Parčića upućenih Šimunu Milinoviću (5), Arhiv Provincije franjevac trećoredaca glagoljaša na Ksaveru u Zagrebu.²⁰

1.

Milinović Parčiću (24. travnja 1887)

Bar dne 24/4 87

Velečasni Gospodine i Prijatelju!

Vaše ugodno od 17, pa istodobno Tondinovo i Državne sekretarie, jučer sam primio. Te ono što ga sada mogu odgovoriti.

Najprije Vam očitujem da sam se u duši obradovao što je s. Otac, Duhom Božjim nadahnut, dopustio staroslovenštinu, koju sam tražio i uslišan bio. Ali me je opet iznenadilo, i mogu reći, smutilo što je određeno da se knjige liturgične građanskom ćirilicom izdadu. Ja sam pitao „Glagoljicom“, pak ako nije moglo biti ovom, onda bi mi bila poćudnija crkovna ćirilica, koju rabe i pravoslavni u svojih crkovnih knjiga. Tu je Tondini, ili tko drugi, sujetom preneglio, te da mi nije do stvari, istinu kažem, da bih se uzprotivio odriešito. Znam i ja da je bolje išta nego ništa, ali kada se moglo bolje, zašto bismo gore?

Crkovnom ćirilicom, uzporedili bi se bili a i ugodili više pravoslavnim, nego građanskom. Ja ću se još o tom bolje promisliti, nu makako neću oporbe ali zaprieka izvadjati.

Moja je stavna odluka da staroslovenštinu u moj prabiskupiju uvedem, te da dopust nebude samo u sjeni nego da činom postane i ostvari se. Nu naravno da bez klera i dotičnih liturgičnih knjiga to se izvesti ne bi dalo. Sada je daklen najviše do mene i do Knjaza²¹ da se to što prije izvede. Nego o ovom ništa izviestna nemogu Vam reći dok se sa Knjazom neporazgovorim i sa istim nezaključimo kako da to ostvarimo. Ja se nadam brzo sastati sa Knjazom, i od moje strane predložiti ću mu, da bi se Misali najbolje i najjeftinije tiskali u Zagrebu pod Vašim rukovodstvom. Trebalo bi da Vi mene međjutim točno izviestite, neka ja mogu Knjazu predočiti, pod kakve uvjete Vi biste rukopis ustupili i preinačili sa ćirilicom građanskom, neka mu mogu čisto i

²⁰ Prijepis pisama drži se izvornih slovopisnih i pravopisnih načela. Tekst u uglatim zagradama rekonstrukcija je (tj. dopuna) autora ovoga priloga, dok su uglate zagrade s trotočjem oznaka nečitljivih tekstnih dijelova. Oznakom *Corr.* upozoreno je na neke ispravljene pogreške.

²¹ Crnogorski knez i kralj Nikola I. Petrović Njegoš (1841–1921). U nastavku prepiske redovito označen kao *Knjaz*.

točno kazati. Ja scienim da će Knjaz moje mnijenje prihvatiti. Odmah ću Vam reći: moja je želja da se i novi časoslov i obrednik spravi. Razumijem ja sve mučnosti koje su s tizim skopčane, nu svakako će to trebati, pa i opet je moja želja da, kada ne mogu biti glagoljicom, da budu barem starocrkovnom ćirilicom, jer mi se nešta u tom uzvišenijega pred očima prestavlja. Ja ću nastojati; nu uhvam se da nas u tom hitrolije paklene i dušmanske nadvladati neće moći. I opet velju: ne mogu se ja pismom koliko ustmeno sa Knjazom sporazumiti. Uz to nadam se svakdano i Strossmayeru, te ćemo utanačiti.

Od srca Vas štujući i pozdravljajući ostajem

Vaš odani

† O. Šimun Milinović

Prabiskup²²

2.

Milinović Parčiću (17. svibnja 1887)

Bar dne 17/5 87!

Prečasni Gospodine i Prijatelju!

Osim svečanosti krsnoga imena, bio me je pozvao Knjaz i sbog staroslovenskoga bogoslužja i dotičnih Misala na Cetinje. Ali na žalost taman se onoga dana razbolio, te sam tri četiri dana očekivao da se podigne, a kada nije, onda sam pošao u visitu i sinoć se u Bar povratio, gdje sam ovo Vaše pismo od 29 prošloga našao.

I opet očitujem moju veliku neugodnost, što se je u Rimu naprlo savjetovanjem da se „glagoljica“ u „gradjansku ćirilicu“ promjene. U tomu preinačenju imalo se je mene za savjet pitati, te bih naveo razloge s kojih nikomu poćudno nije da se nova ćirilica uvadja. Vjeruj, da mi nije naškodovati samoj stvari, ja bih joj se iz petnih žila protivio.

Zašto stvarati novu azbuku, kada imade jurve crkovna ćirilica. To Vi znadete dobro da u izgovaranju staroslovenštine nejma nova ćirilica podpunih slova; treba ih daklen iz stare ćirilice uzajmljivati; to će reći novu azbuku stvarati. Ta i u Rusiji, kao što i u Crnojgori i Srbiji, služe se u bogoslužnih knjiga crkovnom ćirilicom, tim je bilo naravnije i skladnije da se u tom š njima sje-dinimo, kada nismo mogli „glagoljicu“ imati. Vjerujte mi da ni Knjazu niti ikomu u Crnojgori nije poćudno što je nova mjesto crkovne ćirilice odabrana. Sbog ovih uzroka neću da prešim sa štampaniem Misala. Molim Vas da se posavjetujete, a i ja ću, sa Miklošićem i Jagićem i ukažete im moje razloge.

²² Na kraju pisma stoji napomena o Parčićevu odgovoru od 29. travnja 1887, no taj rukopis nije saćuvan u pregledavanoj zbirci.

Nu nikako sa ovim nemislim osujetiti stvar, niti dotjeravati do čega čim bi se stvari moglo škodovati. Osvjedočen sam da bi u Rusiji i kod Jugoslovena pravoslavnih, više odziva crkovna no gradjanska ćirilica našla.

Imam još učiniti visitu ovoga i početkom dojučega mjeseca po župam, onda ću poći do Knjaza, koji će odobriti što ja učinim. Kada š njim stvar utanačim, onda ću okolo desetak [desetog, op. a.] srpnja, jer prije nije mi moguće, doći u Dalmaciju. Ako Vi dotle ostanete, onda ćemo se viditi i razumjeti; ako li neuzmognete ostati, onda pojdite u Rim, te ćemo se pismeno sporazumjeti. Moja je nakana u tom poslu triezmeno i oprezno postupati. Za to volim dva tri mjeseca više počekati sa štampom Misala, no kasnije se pokajati da nisam učinio sve što sam imao učiniti. Ja mislim da bi se najtočnije u Zagrebu pod Vašim rukovodstvom štampali, ali i opet veljuh: o tom ništa konačna nemogu još odrediti.

Vi dobro možete shvatiti moj položaj i odgovornost, te mi nezamjerite što polako postupam da čvršći temelj posadim. Pišite mi.

Grleći Vas od srca ostajem za vazda u hitnji

Vaš

† O. Milinović

3.

Milinović Parčiću (9. srpnja 1887)

Prečasni Gospodine i Prijatelju!

Sva Vaša pisma pak i najpotonje 3 tek. primio sam, kao što i primjerke tiskane Misala. Znajte da ovde stiže a tako i odlazi samo jednoč parobrod, pak eto zašto zakašnjivaju odgovori na pisma!

Na sva Vaša pisma ništa ne mogu odgovoriti, jer ništa niesam mogao sa Knjazom o stvari progovoriti, budući on bio bolestan kada sam se na Cetinju desio, a istom se eto jučer povratio iz Francuske, te neznam kada ćemo se sastati i utanačiti. Tko nezna, ali neće da pozna položaja u komu se ja nalazim, napire jedino da se odmah i to odma Misal štampa, kao da je to posao gdje se imadu sva sredstva na raspoloženje i da se može kako se hoće. Mene vjeruj mi u toj stvari vrlo uznemiriva P. Tondini, jer on neobazdirući se na okolnosti i na druge poslove koje još pri tomu biskup imade, kidisao neka se odma štampa počme. Ne zna on ni to da nije u stanju Crnagora podnašati velikih troškova.

Ja sam pitao „glagoljicu“, pak sam za ovu i sada, mnogo više kada vidju kako u Dalmaciji na nju napadaju, pak kada mi je Tondini pisao da će se mučno glagoljica u Rimu dozvoljiti, biti ću mu odgovorio, neka se dopušti bilo glagoljicom ali kojom mu drago ćirilicom; a on sada svakomu piše da sam ja za odlučio da bude dozvoljena ćirilica, dočim i prije nego je moje pismo u

Rim prispjelo, stvar se je riešila. Meni je žao bilo, a i sada je, poklen niesam bio uslišan za glagoljicu, što se nije sa mnom posavjetovalo glede promjene pitanja. Kada je došla dozvola ćirilice gradjanske, odmah i ja i Knjaz pokazali smo negodovanje i složno se izrazili da kada se je htjela ćirilica onda da bi umjestnija bila crkovna. U tom smislu sam pisao i S. Otcu, a moja je prošnja predana na dotično mjesto za proučavanje.

Poklen sam pak opazio sve što se snuje, i kako bi se moglo oduzeti i ono što je udieljeno, opet sam pisao u Rim, da odustajem sa moje strane od svakoga daljega predloga, neka Rim u tom poslu ima slobodne ruke, samo neka se održi glavno, t. j. staroslovenština.

Što se tiče pak odlomka po Vami tiskanoga, ja niesam baš strukovnjak da bi mogao razsuditi s pogleda uporabe slova, ali s pogleda praktičnoga čitanja mogu iskreno kazati da je malko zanovetno, te pomješanje stare i nove ćirilice čini ne malu smetnju u čitanju. Nu i sam razumjem da pri porabi gradjanske ćirilice baš nije se moglo drugčije.

Ja ću u Dalmaciju istom na 21 ali priličnije na 28, ali scienim da će mi trebati u rujnu ali listopadu u Rim, da prije sa Rimom i s Vami čisto utanačim posao, i odmah zatim počme se štampa.

Ako primite moju u Dalmaciji; i budete imati vremena, možete mi u Sinj pisati, gdje ću vas kolovoz ostati.

Sa najvećim poštovanjem ostajem

Bar 9/7 87

Vaš odani
† Šimun Milinović

4.

Milinović Parčiću (30. svibnja 1888)

Veleučeni Gospodine i Prijatelju!

Nemoj misliti da sam ja zanemario posao glede izdanja Misala. Ništa nje-sam mogao odlučiti dok nijesam Knjaza sklonuo da se odluči. On je najprije htio da se u Baru izdade, ali sbog nekih neprividjenih zapreka nije se štampa ovdje utemeljila. Zatim htiede da se štampa na Cetinju i da onamo činim da ti dojdeš, upravo i korekturu vodiš, a i meni bi²³ najugodnije bilo da se na Cetinju izdade; nu predviđjam sve mučne okolnosti na koje bismo mogli možda nabasivati, pak za to taman jučer, i to najviše predočivši mu pismo Strosmajerovo, odluči se Gospodar da se štampa Misal u Zagrebu, dakako ćirilskim crkovnim slovima. Knjaz bi želio da bude gotov do njegova rodjendana 7 oktobra, što je nemoguće.

²³ *Corr. bih.*

Ja sam danas pisao Dr. Vojinoviću neka on sa Dr. Račkim i drugimi strukovnjaci izaberu najshodnija slova i sve što treba sprave, pak ću i ja doći u Zagreb koncem Junia ali početkom Julia da sve ostalo udesimo i blaženi Misal štampati dademo. Nu to se razumi da bez tebe to ništa nemože biti. Po onomu što sam ja sa tobom govorio i po onomu što mi Strosmajer javlja, sudim da sa tvoje strane neće biti nikakve zaprieke, te da ćeš ti što prije poći u Zagreb i sa gori spomenutimi dogovoriti se i prirediti sve što treba do moga dolazka, pak onda ili ćeš onde ostati ili da tko drugi korekturu voditi bude, kako se vidilo bolje. Što se tiče troškova, nešto ću ja, nešto Strosmajer, a ostalo Knjaz. Pišem o tomu i kardinalu Simeoniu, a neznam tko mu bih mogao drugomu da ti za to potrebitu dozvolu dadu da smjedeš poć do Zagreba. Ja želim da to sve koliko se može kao otajna stvar ostane, da se neke vlasti nezblamljivaju.

Ponudio mi se je sam gosp. profesor Rešetar u Spljetu da će mi spraviti malu staroslovensku slovicu i jedan riečnik da se svećenici budu mogli podučavati u tom jeziku, a onda da će mi spraviti Ritual i Breviar, a to sve bezplatno. Ja sam ponudu primio.

Nadam se Vašemu odgovoru, koji će mi najbrže doći ako ga subotom ili nedieljom jutrom preko Ankone pošaljete, odkolen talijanski parobrod pone-dieljkom k Zadru polazi, a iz Zadra k Baru utorkom.

S Bogom
Bar dne 30/5 88
† O. Milinović

5.

Parčić Milinoviću (10. lipnja 1888)

Preuzvišeni i Presvietli Gospodine

Vaše štovano pismo od 30/5 nemalo me obradovalo što se već napokon primiće čas da započnemo tu željenu i davno razpravljanu radnju. Bilo i tako, samo na slavu Božju! Što se moje dozvole tiče, Vi ste dobro pisali kard. Simeoniu, ali kako mi je onda govorio preuzv. Strosmajer vrlo će nam bit na ruku, da se lakše postigne ta dozvola za moje privremeno odsuće od Sv. Stolice, kard. Serafino Vanutelli, koji je osobiti Strossmajerov prijatelj, a i Protektor naše svetojeronimske kongregacije. Za to vrlo bi zgodno i probitačno bilo da Vi, a čim vam ova moja stigne, namah pišete ovomu kardinalu u istom smislu jeda mi bude dozvoljeno medjutim dobivati ovdješnje kanoničke dohodke, što inače i crkveno parvo priznaje. Ako se ova stvar ima smatrati *ad Ecclesiae utilitatem*, a u ostalom ja cijenim da moj boravak u Zagrebu bi imao prilično više trajati, ako se promisli da ću morati ponješto preinačiti transkripciju prema

srbskoj recenziji, i pomno paziti da tiskarska radnja izpade što moguće točnije.

Na onu drugu točku o ponudi prof. Rešetara imam nješta primetnuti, to je da slovnici i mali rječnik prema našem crkvenom jeziku rabljenu u ovoj recenziji, ja sam jurve opremio i dogotovio (te svakako tiskati ću je glagoljskom azbukom). Misli li pak isti profesor urediti Ritual u novom sadašnjem jeziku, sada i taj ovdje od mene i Črnčića je urađen prema Ritualu Rimskom, i već se poduzeo bisk. Posilović da će ga dati tiskati, komu ako se Vi pridružite prištedili bi za puno; o Brevialu pak neka slobodno se bavi, jer zanj ja nemam gotove radnje nego samo Psaltir poizpravljen prisposodobiv za to sve dosadašnje meni poznate glagoljske rukopisne knjige, u ostalom bi valjalo da se strogo drži i da bude dosljedan prema ovoj recenziji sadašnjega Misala. To napominjem da ne budemo smiešni pak da bi dobro bilo da Vi uzmete shodne mjere, te da g. Rešetara o tom izvolite obavijestiti.

Za sad ne kanim drugo, nego očekujući dotično rješenje koje ću vam odmah javiti, i cjelujući Vam sv. desnicu ostajem sa osobitim štovanjem.

Rim 10/VI 88.

6.

Milinović Parčiću (20. lipnja 1888)

Velečasni Gospodine Dragutine!

Tvoje pismo primio sam, i ovo danas obrazloženo pišem N. Uzoritosti Serafinu Vanutelli-u neka ti dozvoli poč u Zagreb, i neuzkraćiva običnu platu, jer ćeš za dobro crkve raditi, a za tvoj rad ja nejmam čim da ti nadoknadim. Pisao sam mu da mislim ondalen na 28, ali ako bi²⁴ me što neprividjeno smelo, na 5 dojučega, jer ondalen samo jednoč na tjedan polazi parobrod za Dalmaciju, te ću [...] u Zagreb, gdje se uhvam tebe naći.

Pisao sam što mi o rječniku i ritualu kažeš g. Rešetaru, te ću u polazku nastojati sa istim se sporazumjeti. Kada će Pošilović na se troškove preuzeti za iste, toliko bolje, jer ja i ne bi imao čim, a ne bih ni znao odkud troškove podmiriti. Ostalo ću ti na više poviediti.

Netreba da ti dalje što o stvari pišem, nego te srđeno pozdravljajući ostajem

Bar dne 20/6 88

Tvoj
† O. Š. Milinović

²⁴ *Corr. bih.*

7.

Milinović Parčiću (17. srpnja 1888)

Čašni Gospodine i Prijatelju!

Došav ovde pročit²⁵ mi D. Rački tvoje pismo koje me iznenadilo i uznemirilo. Danas pišem ozbiljno kardinalu Simeoni-u označiviši mu [...] posljedice koje bi sledile ako bi se štampanje zabranilo ili otezalo. Preporučio sam mu da odredi cenzora D. Račkoga i kazao mu da polazim u *Sauerbrunn bei Rohitsch in Stiria* [Rogaška Slatina] na ljekarne [...] gdje ću ostati dvadesetak dana. Onde bi mogao primiti odgovor, a i tvomu ću se nadati, neka se znadem vladati.

Danas polazim stoga ti u priši pišem i pozdravljajući te [...].

Zagreb dne 17/7 88.

Tvoj
† O. Š. Milinović²⁶

8.

Milinović Parčiću (6. ožujka 1889)

Bar dne 6/3 89.

Mnogo Prečasni Gospodine!

Jučer primih pismo preč. Vitića, koji mi javlja da od pol godine nikakvo pismo moje niste primili. To mi je začudno! Ja sam Vam dva puta pisao, jedno o Božiću, a drugim putom isti dan kada i Vitiću. Neznam daklen što se je od pisama zbilo. Nisu li na austrijskim poštam zaplijenjena? Moguće.

Kada ste mi iz Rima prošle jeseni pisali, Vaše pismo zateklo me na smrtnoj postelji, te sam kroz tri ciela mjeseca u postelji prikovan bio. Zatim sam se počeo bio nadizati, onda nadodje groznica, koja eno još ni sada neće da me se prodje. Za vrijeme Vašega boravljenja u Dalmaciji nijesam mogao Vam odpisati; kašnje kada sam počeo nadizati se stao sam na cielu gomilu službenih i privatnih pisama odgovarati, pak sam i Vami odgovorio. Ovo pismo šaljem poštom preko Krfa. Moja pisma, javili su mi iz Rima, što jih na Propagandu i Vatikan šaljem, otvaraju na austrijanskim poštam.

Pisao mi je O. Fermendžin da će cenzura do ožujka gotova biti sa mi-salom. Knjaz se je nemilo razljutio na toliko otezanje, te je mislio odlučni

²⁵ Corr. pročitah.

²⁶ Na kraju pisma stoji napomena o Parčićevu odgovoru od 29. srpnja 1888, no taj rukopis nije sačuvan u pregledavanoj zbirci.

korak učiniti, ali smo ga ja i Sundečić jedva umolili, predstavivši mu da to nije krivnja ničija već treba cenzuri vremena da pregleda. Nije se osvjedočio, ali se je nešto umirio. Sve sam ovo Propagandi i Vatikanu priobćio, ali mi je odgovoreno da su tomu krivi sami naši ljudi koji trun i u jaju gledaju. Neznam daklen kako sada stvar sa Misalom stoji, i hoće li cenzura kroz pet šest godina svoj zamašiti posao moći svršiti.

Ovde je Knjaz, jučer me je počastio svojim posjetom, a ja sam imao žestoki oganj, i odmah me upita: „Što je od Misala? Rim se sa mnom šali, ali ću se znati osvetiti...” Danas idjem u Knjaza, [koji cijeli sat dolje planuje], i poniću mu Fermendžinovo pismo da vidi.

Ja, mogu reći, kusam kinin i druge ljekarije, ali mi sve to malo pomaže, te bih jurve bio kudgodir pošao da promjenem zrak, ali je ovdje Knjaz, te me to zaustavlja.

Želeći Vam svako dobro, i od srдца Vas pozdravljajući ostajem

Vaš odani
† O. Š. Milinović

9.

Milinović Parčiću (7. travnja 1889)

Prečasni Gospodine i Prijatelju!

Vaše pismo od 31 eno ovog časa sa radostju sam primio, pak Vam odmah i odgovaram. Njegovo Visočanstvo taman predjučer povratio se na Cetinje, a budući bio ovde kod mene cijelih osam dana i g. Sundečić, da budem primio Vašu mogao bih bio stvar utanačiti.

Prošle godine ja sam jedva bio sklonuo Knjaza da se Misal u Zagrebu a ne na Cetinju štampa, nu nekidan Sundečić bez zle nakane rek bi da ga je opet uvjerio da bi najbolje bilo da se štampa na Cetinju, jer da bi tim veću slavu dobio nego da najveću bitku zadobije. Potla toga nisam mogao sa Knjazom govoriti. Ja sam želio, a i sada sam toga mnienja, da bi najlašnje bilo kada bi se u Zagrebu štampao, nu ako Knjaz navre da bude na Cetinju, neću mu se protiviti. Nego prije nego ja konačno stvar sa Knjazom utanačim, treba da se ja s Vami čisto bistro razumim, neka mu mogu točno predstaviti.

Kao što znadete, da sam ja čekao najprije da bude Misal glagoljski štampan, nu drugi su tu moju misao i Knjaževu odbili i narinuli ćirilicu gradjansku; protiva ovoj i Knjaz i ja bili smo, te sam pitao ćirilicu crkovnu. Pokojni Bartolini javio mi privatno da je dopušteno crkovnom ćirilicom, ali službeno nisam o tom dobio odgovora jer su onda tamo nadošle prietnje austro-ugarske vlade. Reče mi pak Sundečić kako je čuo da Vi nećete dopustiti da se Misal ćirilicom

no glagoljicom štampa. O tomu me izviestite da znam kako stoji stvar. Ja naravno ostajem pri ćirilici crkovnoj.

Osim toga: koji su Vaši zahtjevi glede rukopisa Misala, i glede nagrade za trud istoga?

Što pitate za trošak mjesečno za vrijeme što biste boravili u Zagrebu ili na Cetinju doklen bi se štampa obavila?

Sve ostale zahtjeve koje scienite da su pravedni sa Vaše strane, naznačite mi, da se znadem ravnati.

Kada primim od Vas pismo konkretno, onda ću poći na Cetinje i sa Knjazom se sporazumiti, a zatim ću pisati kardinalu u smislu Vašega pisma, i ako uztreba doći ću ja glavom u Rim da [...] bolje uspjeh.

Vi znadete sami da će biti troškovi ogromni, a da će ti meni siromašnomu najviše na vrat pasti; nu hvala Bogu, ja želim da stvar bude. I jučer imao sam ognja.

S Bogom.

Vaš odani

† O. Milinović Prabiskup²⁷

10.

Milinović Parčiću (18. svibnja 1889)

Velečasni Gospodine i Prijatelju.

Nebili me puštala groznica pošao sam na 3 tekućega iz Bara preko Cetinja i prispio ovde u Split, te ću opet do 30 ovoga biti na povratku u Baru. Uhvao sam se da će cenzura sa Misalom do Uskrsa biti gotova, pak bih bio odmah u Zagreb da udesim što za tisak treba. Knjaz je vrlo kivan na tako otezanje, jer nešto stoga što nezna sporost cenzure, a drugo što misli da je to otezanje naročito po tudjemu maslu. Sve sam to dotične u Rimu izviestio.

Neznam daklen kako sada biva sa cenzurom, niti u kakvu se stadiju nahodi posao; molim Vas da biste me izviestili, neka znadem Knjazu kazati koji će u Bar brzo doći.

Ja sam i jučer imao ognja, a i danas se slabo osjećam. Hvala Bogu!

Želeći Vam svako dobro ostajem

Split 18/5 89

Vaš odani

† O. Milinović

²⁷ Na kraju pisma stoji napomena o Parčićevu odgovoru od 14. travnja 1889, no taj rukopis nije sačuvan u pregledavanoj zbirci.

11.

Milinović Parčiću (17. lipnja 1889)

Veleučeni Gospodine!

Malo posla nego sam poslao pismo na počtu stiže mi i Vaše. Hvala Bogu da se stvar Misala primiće k cilju, ako i opet kakvi intrigni što nesmetu. Evo danas pišem kardinalu Simeoni-u i molim ga, da prije nego se zatvore uredi kongregacije rieši posao. Istodobno sam ga zamolio neka se zauzme na dotičnom mjestu da Vam se podieli dopust za vrieme tiskanja jer bez Vas da nije moguće raditi korekturu, a tako isto neka Vam se neustegne obična plata kroz vrieme odsutnosti budući Vi radite *pro bono ecclesiae*, a ja da nejman čim Vam trud nagraditi budući će ionako na me najviše trošak pasti, jer se amo obeća a neuzdrži se obećanje.

Priporučio sam sve što sam mogao, sada mi je red čekat na odgovor. Dne 29 ovoga biti će proglašen punoljetnim Nasljednik Danilo, komu dovršiva 18 godina, pak će biti izvanredna svečanost na koju sam i ja pozvan na Cetinje. Ondolen ću za Dalmaciju i ostati ću u Spljetu do 6 došastoga, zatim preko Zagreba u Rogatac, da nekoliko dana sa Strosmajerom projdem. Dotlen držim biti će u Rimu gotov posao. Knjaz će sa obitelam koncem došastog opet u Rusiju da bude pri vjenčanju kćeri. Želeći Vam svako dobro ostajem za vazda

Vaš

† O. Š. Milinović Prabiskup

12.

Milinović Parčiću (7. kolovoza 1889)

Velečasní Gospodine i Prijatelju!

Primio sam Vaš najposljednji list iz Rima na koji se odnosi oni iz Zadra od 23 osmoga koga sam istom jučer onde u Spljetu primio. Na prvi sam Vam jurve odgovorio i izvietio Vas što sam nakon primljenoga Vašega pisma kardinalu Simeoniu pisao, pak bi rekao da Vam moj list nije do ruku dopao. Priporučio sam istomu što se moglo bolje i glede riešenja Misalova posla, odnosno i Vašega, te nisam od njega nikakva odgovora primio. Strosmajer je kardinalu Rampolli-u priporučio stvar. Neznam što drugo, nego ne bude li se stvar riešila do studenoga poći ću ja u Rim i stvar na čistac izvesti. Sutra polazim u Dubrovnik, a na 13 mislim biti u Baru.

Bolje sam ali nisam ozdravio još. Iskreno Vas pozdravljajuć ostajem

Spljet 7/8 89.

Vaš

† O. Š. Milinović

13.

Milinović Parčiću (10. siječnja 1890)

Prečasni Gospodine i Prijatelju!

Vaše od 15 proš. primio sam. Hvala Vam na izvješću. Ja sam odlučan korak učinio bio, ali da sv. Stolica dopušta što je svečano dala, ili inače ja hodo odkuda sam i došao. Uzoriti kard. Rampolla odgovorio mi sa *ibis redibis*, iz čega sam upoznao da traži odgoditi dozvolu. Naložio je Preuz. Strosmajeru da me umiri; nu možda bi mene i umirio, ali će mučno moći umiriti Knjaza. Ja tražim da se stvar izvede, pak neću prestat dok svrhu nepostignem makar što bilo. Ako što doznaš, javi mi. Zaludu ćete k Rampolli ođiti, kada sada ja i Strosmajer š njime o tom radimo. S Bogom u hitnji

Bar dne 10/1 90

Vaš
† O. Milinović

14.

Milinović Parčiću (21. lipnja 1890)

Prečasni Gospodine i Otče!

Bio sam na Cetinju i sa Knjazom poravna sve i koji je na sve pristao, samo želju izrazio neka se i Njegova i Njegove porodice u predgovoru Misala uspomena učini, kao što sam jučer poslao staroslovenskom crkovnom ćirilicom naštampan biljet uzoritom kardinalu Rampolliu. Istom sam pisao u smislu onomu kako smo govorili i što si mi pismom naznačio pri odlazku iz Rima; sve sam vruće preporučio. Da ne bude djete kilavo iztaknuo sam da pod nipošto nepovjeravaje se uprava štampe i korekture Misala do tebe samoga i O. Ivančića, jer da će samo tako stvar dobro poći.

Scienim da neće već nikakve zaprieke biti, te ako te nebi Rampolla zovnuo, mogao bi mu se ti isti predstaviti da stvar brže zaprime. Predložio sam istomu da ti bude podieljen naslov u tvom pismu naznačen kao nagrada za trud, a na koncu nastojati ću da te Knjaz čim odlikuje. Dakako da sam imao muke i trebalo mi je velike okretnosti i taktike dok sam Knjaza za glagoljicu sklonio. Ako bi doznao za kakve zaprieke javi mi.

S Bogom
Bar dne 21/6 1890

Tvoj
† O. Milinović

15.

Parčić Milinoviću (29. lipnja 1890. / 1. srpnja 1890)

Preuzvišeni, Presvietli Gospodine

Evo već mjesec dana, da očekujem kakvugod viest od vas; sbilja (kao pesimista) slabo sam se nadao kakovu povoljnu uspjehu, te Vaš muk daje potpunopravo mojim slutnjam, i morat ćete mi priznati da se nisam prevario. Ja želim sada da mi javite što mi je učiniti; ako se je sve za neizvjestno vrijeme izjalovilo, onda savjetujte me, jer ja mislim uvesti u djelo ono što sam Vam bio natuknuo, to je da nemarim više ostaviti u rimskih arhivih svoga Rukopisa. Vi znate dobro da sam ga ja bio Vam ponudio uz taj uvjet da ga pregleda crkvena cenzura, i odobri za štampu; prvi dio uvjeta je bio riješen, drugoga nekane riješiti uz sadašnje okolnosti; dakle? ... Meni ne preostaje drugo nego popitati natrag svoju radnju, a to preko Propagande, kojoj sam ju bio izručio; želit ću, ako pristanu na to, neka rukopis zavežu i zapečate uz izjavu da je bio pregledan, pak tako da ostane kod mene dok se bolja vremena pojave, ili makar da ga sa mnom i nestane sa ovoga svijeta. Čim mi stigne Vaš odgovor, koji ću očekivati najdalje za petnaest dana, ja ću se dat na posao, pak nakon toga odlučit ću se ovako ogorčen i razočaran na ono što sam već od davnina u takovu slučaju bio nakanio.

Cjelujući Vam desnicu ostajem sa dubokim poštovanjem

Rim 29/VI 890

Vaš prepoznavni
Dragutin A. Parčić

Presvietli

Primio sam Vašu knjigu, kad sam već bio bacio svoju na poštu. Još dosad nije s dotična mjesta ni glasa ni priglasja. Medjutim ću se nekoliko uztrpjeti, pak pokušati onda obavijestiti Vas, netom saznadem da se što miče. A ono, što vam napisah, neka za sad ostane *in suspensio*.

Rim 1/VII 890

16.

Milinović Parčiću (8. siječnja 1891)

Prečasni Kanoniče i Prijatelju!

Vaše ljubezno od 24 proš. primio sam, te Vam od srca zahvaljujem na čestitanju za mlado ljeto, i na izvješću o tiskanju našega glagoljskoga Misala, što sam vrlo i želio znati.

Dragi Moj Prijatelju! nemogu ti pismeno povieriti protivštine koja su se pokazale za štampanje Misala i na nekim stanovitim mjestima. Stoga da nebudem bio više nego okretan ne bismo ništa izposlovali; ali smo barem toliko izposlovali da eto, uzprkos svih očitih i otajnih, dušmana ipak se štampa. Nije korist u ničemu dodijavati uzoritim kardinalim, a najmanje Rampolli-u. Vi ako imadete koji drugi posao, možete k njemu poći i kao uzput mu glede tiskanja Misala zahvaliti, ali samo za taj posao, nemojte.

Što se tiče broja iztisaka, treba nam i tu pametno postupati. Ako nebudem mogao prije, a to barem kada bude blizu svrha štampe, o čemu ćete me u svoje vrieme obavijestiti, i nastojati ću ja doći u Rim i još tkogod, te ćemo uznastojati bez galame da bude što više iztisaka otisnuti se. Moja je namjera, da postupajući triezmeno, izposlujem zatim štampanje i trebnika i časoslova. Kod kardinala Simeoni-a u tom smislu ništa neće se postignuti, ako nepostignemo kod viših faktora.

Ja razumiem Vašu želju, koja je ista i moja, ali potla otkrivenih nekih tajnih suprotivština, treba razboritosti, jer da tamo u Rimu znadu, što ja znam, zaustavili bi odmah sve. Sve će ovo budem li živ na javnost s vremenom doć. Nastojati ću svakako da i ove godine dojdem u Rim.

Čestitajući Vam takodjer sretnu novu godinu, i iskreno Vas pozdravljajući ostajem za vazda

Bar dne 8 Siečnja 1891

Vaš prijatelj
† O. Š. Milinović

17.

Milinović Parčiću (22. srpnja 1891)

Velčasni Gospodine i Vrli Prijatelju Dragutine!

Očekivao sam odavno Vaše kakvo pismo da saznam u koja smo doba sa tiskanjem našega Misala, pak stoga niesam ni ja Vami ništa pisao. Davno ste mi priobćili da tiskanje sbog maloće i nevieštine slagara idje odveć sporo, a ja sam Vam odgovorio da nesmiem napirati na Propagandu da pribavi više slagara, jer radi nekih meni poznatih uzroka mogao bih i istoj stvari škoditi. Želim daklen znati koliko se doprlo sa tiskanjem. Možda početkom Agusta pojdem do Rohića da se vidim sa Strosmajerom, stoga možete pismo upraviti u Spljet: Convento dei Francescani [...], gdje ću scienim okolo šest biti, i to ako se povrati, kao što se nadam, N. V. Knjaz koji se nahodi sada u Njemačkoj.

Želeći Vam svako dobro, ostajem za vazda

Bar dne 22 Srpnja 1891

Vaš odani prijatelj
† O. Šimun Milinović

18.

Milinović Parčiću (11. veljače 1892)

Prečasni Gospodine i Prijatelju!

Još na 29 Decembra pisao sam kardinalu Rampolli-u, kako mi je N. V. Knjaz izjavio sve svoje negodovanje što se toliko zavlači štamptom Misala i što ga se tako za nos poteže. Scienim da je moje pismo i S. Otcu priobćio, jer je sadržavalo i drugih uzroka, nu dosle nisam nikakva odgovora dobio. Stoga molim Vas izviestite me, kako posao sa štamptom idje, i je li Vam poznato da su na Propagandi poduzeli da se pospiešnije dotiska, neka se opet smiedem obratiti uprav na S. Otca, da se prava lakrdija već dovrši. Ledokovski znam da je protivian staroslovenštini, te nebi rada da opet zapne. Pozdravljajući

Vas od svega srca ostajem za vazda

Vaš odani

Bar dne 11/2 92

† O. Š. Milinović

19.

Milinović Parčiću (31. ožujka 1892)

Bar dne 31 marta 1892

Prečasni Gospodine i Prijatelju!

Prije mjesec dana javio sam Vam da sam pisao uzoritom kard. Rampolli-u što mi je Knjaz rekao glede štampe Misala. Kardinal mi je odgovorio da je moje izvješće poslao na Prefekta Propagande, te da se na istoga obratim. Nu prije nego to učinim želio bih da me Vi izviestite u komu smo stadiju sa štamptom. Dosle nisam mogao ni smio puno napisati zbog uzroka koje Vam pismeno nepriobćivam, nego ću Vas ustmeno izviestiti. Ako mi daklen jurve niste pisali, i ako niste primili moje pismo pak stoga niste ni odgovorili, onda molim Vas priobćite oni stvar kako jest, neka se znadem vladati za dalje korake.

Možda moja pisma i tamo love i otvaraju, kao što čine i na drugim mjestima. Želeći Vam svako dobro i od srca Vas pozdravljajući ostajem za vazda

Vaš

† O. Š. Milinović

20.

Parčić Milinoviću (10. travnja 1892)

Preuzv. G(ospodi)ne!

Primio sam čitava i zdrava oba vaša lista od 11/2 i 31/3 na koja mi je čast i dužnost odgovoriti. Raduje me da ste izjavili na dotičnom mjestu svoje negodovanje zbog otezanja ove naše radnje. Ja mnijem da kard. Ledokovsky još nije potanko obaviešten o stvari, jer ovi dana (pa morao je već dobiti ono Vaše pismo priobćeno mu od Tajnika sv. Otca) ja sam bio kod njega da mu se predstavim kao taj kom je bilo poviereno poizpravljanje tiskarske radnje, i tad sam mogao opaziti da on malo ili ništa još nezna te, bar tako mi se činilo, medju tim ja sam se pobrinuo kod ravnatelja tiskare da mu preporučim nek se požuri, i nek se bar sa nastajućom godinom dotiska, a to tim više što buduće godine nastaje znamenita ugoda jubilarnih svečanosti svetomu Otcu; to ga je nekako sklonulo da je opredielio još jednoga pomoćnika ondašnjemu slagaru; hoćemo li tako uspjeti, ja još nebih znao, javit ću Vam. Evo, na čemu smo: Dosad imam tiskanih od prilike 56 araka, a još će ih se jedno 40. Ja bih želio vruće da se to dogotovi prije nego mi se zdravlje poremeti, jer počeo sam ćutiti nekakvu upalu na očiju, što mi prieči raditi obnoć, pri svieći, i bojim se veoma te nesreće, tim više što tiskarsko poizpravljanje zahtieva bistre i neumorne oči. Moj pomoćnik Ivančić udaljen je iz Rima, i tako moram sve sam. Bože daj, da nebude šta gorjega. Ja bih kanio poći do kard. Rampolle, kao da mu se zahvalim na pouzdanju što su mi povjerili taj dični nalog, pa bih mogao uzput možda što god više doznati.

Čestiti i blagosrećni Vam nadošli Uzksrni blagdani, što Vam od svega srдца želim, sa podpunim štovanjem ostajem Vaš ponizni P.

Rim 10/IV 92

21.

Milinović Parčiću (23. prosinca 1892)

Prečasni Gospodine i Prijatelju!

Najprije čestitam Vam od svega srca sretnu novu godinu, a zatim molim Vas da biste me izviestili kako stojimo sa dogotovljenjem našega Misala, jer za njegovim dogotovljenjem došao bih i ja u Rim. Nekidan je bio iz Rima jedan dopis u pariškomu *L'Observateur français*, da će do februara biti dotiskan, i da će Vas s. Otac sa vlastoručnim pismom poslati Knjazu da mu jedan iztisas predate; to je Knjaza obveselilo i bilo je prenešeno u *Glasu Crnogorca*. Ako što još u obzir toga moglo bi me zanimati, molim izviestite me.

Sa osobitom častju ostajem za vazda
Bar dne 23/12 92.

Vaš odani
† O. Šimun Milinović

22.

Parčić Milinoviću (28. prosinca 1892)

Netom sam primio Vaše štovano pismo od 23/12. Odgovaram i obavješćujem Vas u koliko mi je dosad poznato – najprije milo mi je čestitat Vam novo nastajuću godinu, da Vam Svemogući podieli najbolje zdravlje i svakovrstne duševne i tjelesne blagodati.

Evo gdje smo s Misalom: još preostaju za tiskanje od prilike tri, četiri arka, što će vjerojatno biti dokončano u sve i po sve najdalje do konca siečnja. Nek Vam to služi na znanje. Ovu viest za *Observateur* neznam da pače dvojim da je potekla iz mjerodavna izvora, jer meni još dosad nije ništa doprlo do ušiju. [...].

Sa osobitim štovanjem ostajem

Bio sam još, kako ste me bili savjetovali, i kod kard. Rampolle – koji me je liepo primio i raspitao se o radnji. Od tud sam pošao zadovoljan.

Rim 28/XII 92

23.

Milinović Parčiću (21. prosinca 1894)

Prečasni Gospodine i Prijatelju!

Najprije čestitam sretan Božić i Mlado Ljeto, onda Vas obznanjivam da sam danas od strane moje i Knjaževe pisao kardinalu Rampolliu, i zamolio s. Otca, da bi činio i Časoslov tiskati, kao nerazlučiv od Misala, za Barsku nadbiskupiju, i da se Vami stvar tiskanja pouzda kao najvještijemu, jer da ste krasnim tikanjem Misala opoštenili svetu Stolicu. Izrazio sam moje mnjenje i želju da bi se Časoslov latinicom dao tiskati kao praktičnijom i manje obsežnijom, i čitljivijom. Možda Vas pozovne Rampolla na savjet.

Želeći Vam svako dobro ostajem za vazda

Bar dne 21/12 94

Vaš
† O. Š. Milinović

24.

Milinoić Parčiću (4. siječnja 1895)

Jučer sam primio odgovor kard. Rampolle, da je predao on svojom rukom S. Otcu moje pismo u pogled tiskanja Časoslova, čekajmo daklen uspjeh. Na prvi od godine najsvečanije služio sam prvi Pontifikal staroslovenski, i tim otvorio vrata našoj glagoljici u Crnojgори. Knjaz je izvanredno bio oduševljen, poslao svoga zamjenika ministra Božu Petrovića, načelnika sa Cetinja, Rieke, Ulcinja, Podgorice itd., i odlična odaslanstva iz sve Crnegore, a da bude bilo liepše vrijeme, bio bi došao on i nasljednik. Sve je prošlo najbolje. Moj improvizirani govor, uprav je sve zanio i občarao. S Bogom

Bar dne 4/1 95

Vaš odani
† O. Š. Milinoić

25.

Parčić Milinoiću (14. studenoga 1895)

Presvietli G.

Od početka godine, kad ste mi pisali Vaš zadnji list do sad proteklo dobrano vremena, a ja svedjer očekujem, da će od uzor. Rampolle štogod banuti; nu ništa još. Bi reć da baš za naše stvari nije najpovoljnije doba. Bi se moglo čekajuć izgubiti uztrpljenje; meni toga nefali, ali zdravlje mi svakdano malaksa, godine su, pak se nije čemu ni čuditi. Sve nekako mi se čini, da ja neću već dočekati nikakve odluke o toj stvari. Ove godine sam bio kojekuda na liečenju; a u proljeću kanim se, i posve riešiti ovoga kanoničkoga mjesta, pogurati se gdje god u zabit, pa mirna Bosna!

Strašno me uznemiruje zajedničko boravljenje sa vašim biskupljanom, ovdješnjim kan. Vitićem; niste mogli (Bog vam prosti!) poslati amo sgodnije osobe, koja napastuje svakoga, i pravi nepritika baš i samomu obstanku ovdješnjeg našeg zavoda. Gadi mi se izpripoviedati Vam sve, dozlogrdilo i samomu kardinalu Vannutelli-u, našem sadašnjem vizitatoru. Ovo meni zadaje trista jada, ako želim još ikoliko proživjeti, (najveć sbog toga), moram tražiti drugo mirnije boravište. Dakle vraćajuć se na prvu, učinite još što možete, da se pospješi stvar; to jedino ako bi povoljno bilo riešeno, moglo bi mi uljeti srdca da se žrtvujem do skrajnosti, inače nije kud kamo. Na Vatikanu ili ne razumiju, ili neznadu cieniti, sve što sam ja uradio za crkvenu stvar; počast apostolskoga Protonotaria, koja jedino dolikuje tomu koji se ovakim poslom bavi, bi donjekle opravdala priznanje sv. Stolice; ali nam puše uvijek vjetar u provu. A na Propagandi, žalibože, sadašnji kard. Led... glavni nam je protivnik...

Ostavimo na stran žalostna razmatranja. Pri svršetku smo sa drugim izdanjem Misala. Sva je nada da na novu godinu bude gotovo. Mislim da Vam već prije Božićnih blagdana ne budem pisati, za to primате unapried moja čestitanja. Neka Bog naspori!

Sa odličnim
štovanjem ostajem Vaš

odani i ponizni
Dr. A. Parčić

Rim 14/XI 95

26.

Milinović Parčiću (20. prosinca 1895)

Prečasni Gospodine i Prijatelju!

Prije svega čestitam Vam Božić i Mlado Ljeto.

Zatim Vam javljam da sam u smislu Vašega posljednjega pisma, pisao kardinalu Rampolli, koji mi nije ništa odgovorio. Zauzeo sam se bio još prije nego sam Vaše primio, na drugomu mjestu, koje je na Vatikanu pristupno, ne bili se postiglo tiskanje i ostalih bogoslužnih staroslovenskih knjiga, dosle nevidim da se je uspjelo, a Bog zna i hoće li uz sve protivštine. Što je tamo došao Vitić, to je želio pok. Simeoni, i zato su molili Monsigr. Dochi, Gjivanić i drugi. Ja sam daklen učinio veliko požrtvovanje... pristajuć na molbe, i darovao Vam ga da Rim usreći. Ostajem za vazda

Bar dne 20/12 95

Vaš odani
† O. Š. Milinović Nadbiskup

Prilog 2. Izvornik pisma Dragutina Antuna Parčića Šimunu Milinoviću (29. lipnja 1890) te Šimuna Milinovića Dragutinu Antunu Parčiću (4. siječnja 1895), Arhiv Provincije franjevac trećoredaca glagoljaša na Ksaveru u Zagrebu.

Preuzviseći, Previšti Gospodine
 Evo već mjesec dana, da očekujem kakvog
 list od Vas; stitja (kao posimista) slabo
 sam se nadao kakovu povoljnu uspijehu,
 te Vaš mlik daje podquao pravo mojim
 slutnjama, i morat ćete mi priznati da
 se nisam prevorio. Ja želim sada da
 mi javite što mi je važniti; ako se je, ka
 nekujestno vruće izjalovilo, onda saje
 tujte me, jer ja mislim uvesti u djelo
 ono što sam Van bio natakao, to je da
 nemarim više ostaviti u rimskih arhivih
 svoga Rukopisa. Vi znate dobro da sam
 ga ja bio Van ponudio u taj uvjet da
 ga pregleda crkvena cenzura, i dobri za
 štampu; proi dio uvjeta je bio riješen, dru
 goga nekane riješiti uz sadašnje okolnosti;
 Dahte?... Meni ne preostaje drugo nego po
 pitati natrag svoju radnju, a to preko
 Propagande, kojij sam ju bio izručio; ne
 lit ću, ako pristanu na to, neka Ruko
 pis Zaveću i napičate uz izjavu da je

bio pregledan, pak tako da ostane kod
mene dok se bolja vremena pojave, ali
maškar da ga na mnom i nestane na ovo
ga ovista. Čim mi stigne Vaš odgovor,
koji ću očekivati najdalje za petnaest dana,
ji ću se dat na posao, pak nakon toga
odlučit ću se ovako ogorčen i razočaran
na ono što sam već od davnna u takvom
slučaju bio nakraio.

Gledajući nam dionice iskajem sa da,
bikin pričitaajem

Vaš preporazai

Dim 29/VI 89i

Dragutin K. Barčić

Prečastni gospodine i Dijačuju!

Još sam primio odgovor Kard. Rampalle, da
je predao on moju rukom S. Otci moji pismo
u pogled liškanja „Časoslona“, iskajmo dakle
uspijeh.

Na prvi od gođine najsvetije služio sam
prvi Pontifikat starodouenski, i tim otvorio
vrata našoj „glagoljici“ u Crnogori. Knjaz je
igumendno bio deusculen, poslao moga zamjenika
ministra kaja Bohuica, naučnika sa Cetinja,
Riske, Ulićinja, Radgorice itd, i adriana od adama
itua i me Crnogore, a da bude bilo lijepše vrie-
me, bio bi došao on i nosilac dnik. Sve je po-
šlo najbolje. Najimprovizirani govor, upravo
je me zanio i obćarao. Bezgani

Bar 24/95

Naš adoni
+ Ophelinouit

CYRILLOMETHODIAN TOPICS IN THE CORRESPONDENCE OF ŠIMUN MILINOVIĆ AND DRAGUTIN ANTUN PARČIĆ

This paper presents and analyzes the correspondence between Archbishop of Bar Šimun Milinović and Croatian Glagolitic priest and linguist Dragutin Antun Parčić. It includes 26 letters exchanged between 1887 and 1895 which are part of publicly unknown segment of Parčić's legacy, preserved in the Archive of the Croatian Province of Tertiary Glagolitic Franciscans at Ksaver in Zagreb. Cyrillomethodian topics of correspondence are apostrophized, primarily philological arguments concerning the choice of language and script for the fundamental (Croatian) Church Slavonic liturgical book – the Missal (1893). This study also supports previous philological and historiographical research results regarding the possible place of printing the Missal, its censorship, printing permission and some other peculiarities that characterized the process of editing and printing this fundamental liturgical book. Archival material studied in this paper is assessed as a valuable contribution to better understanding of Croatian Cyrillomethodian studies as well as Croatian-Montenegrin literary-linguistic and cultural-political relations in the second half of the 19th century.

Keywords: *Croatian Cyrillomethodian studies, 19th century, Šimun Milinović, Dragutin Antun Parčić, Missal, (Croatian) Church Slavonic language, Glagolitic script, Cyrillic script*